

Р II 695

~~XLVII D 86~~

~~206 C 132~~

Р II Ср II 980.1

БИБЛИОТЕКА
МАТМЕ СРБСКЕ

~~12857~~

12856

364

1

1871

9782. PII 695
P13CpII 980.1

НАУКА О ВАСПИТАЊУ

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ
12856

ОД ДРА МЕД.

МИХАИЛА РУЖИЋА (Розена),

ПОМОЋ. СРПСКО-КНЕЖ. НАР. БИБЛИОТЕКЕ.

Прегледала и одобрила школска комисија.

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.

218.

КАТАЛОГЪ БИБЛИОТЕКИ

КАТАЛОГЪ БИБЛИОТЕКИ

15822

ВЪ ДНѢ СЕД.

МХАНДА ТУЖИНА (Тосон)

ГОЛОТ. СПИСОКЪ КНИГЪ НАСЪ

Упомянуты въ описаніи въ описаніи

2. ПРОПАЗЪ

1. КАТАЛОГЪ БИБЛИОТЕКИ 1882

ПРЕДГОВОР.

Ја сам ову књигу наменио учитељима наших народних школа, да би се њоме у своме збиља тешком и светом раду помогли.

Кад би у нас приправничких школа било, онда би и ово дело сувишно било, јер ту би се будући учитељи наше деце много боље могли изучити, него што ће то мојим делом моћи. Ал како немамо таквих школа, па ни књига, што би их замениле, то сам држао, да ћу овом књигом колико толико потреби одговорити.

Ја сам се у послу овоме с овима ауторитетима служио: *Нимајером* („Основи васпитања и учења, за родитеље, кућне и јавне учитеље“), *Адолфом Дистервегом* (упуство к изображењу за Немачке учитеље), *Г-фом Гизом* („Lettres de famille sur l'éducation, ouvrage couronné par l'Académie française“) и *Дошшалом* („Основи школске дисциплине“).

Сад ми ваља одговорити на питање: зашто сам се служио делима тих људи у овоме послу?

Прво, што се Нимајера тиче. Њега сам с тога претпоставио многима млађима педагозима,

што га и данас још и ван Немачке као великога педагогу сматрају. А ако би ми и хтели што замерити избору, *Дистервег* би, који је без сумње највећи педагога свога времена, својим речима пресудио. Он вели: „То је дело (Нимајерово) плод педесетогодишњег искуства и реткога погледа и дара у суђењу, што за увек остаје . . . Начин Нимајеров, развијајући, поттичући, биће прави начин.“¹⁾

Што сам *Дистервега* употребио, ту ми и нетреба никаквих основа наводити. Сва Европа поштује њега, и величина његова као педагога недостижна је данас. А он је и наш су временик — тек пре годину дана оплакиваше Немачка смрт његову.

Деда г-ђе Гизо, којима сам се у осталоме мање служио, одликују се тим, што су Париским Академијом увенчана.

Долазећи на Дошала, морам опет на *Дистервега* упутити, који овако о његовоме делу, „о школској дисциплини“ говори: „Ово је заиста најсавршенија књига до данас о школској дисциплини, која богатим искуством свога писца сведочанство потпуне вредности полаже . . .“²⁾

Ја држим дакле да у изворима нисам погрешно.

¹⁾ *Дистервег* »Упуство . . .« стр. 62—63.

²⁾ *Дистервег* »Упуство . . .« стр. 101—102.

А да није ово дело, изузимајући онај одсек о школској дисциплини, сасвим подражаваће њима, или још више, само превод, може се свак уверити, који моје делце са изворима његовим упореди. Наравно да сам се морао са својим мишлењем о педагогики уздржавати, јер не имадох до данас још и практике у ономе што знам. Али где сам био уверен, да ће бити користи отачаству од онога, што ја мислим, то сам и казао. О васпитању сам већ толико размишљао, и оно што сам смислио, казао сам и у српским, а и у руским листовима. До данас ме још нико неубеди у томе, па то ме је и поткрепило, да и ту срећу покушам.

Још да рекнем коју и о самоме распореду књиге. Ја сам је у три дела поделио: у *васпитање, учење и школску дисциплину*.

Наши учитељи народних школа морају се више са васпитањем деце бавити, него њихове колеге у другим земљама. Јер васпитање у кући још није добро и незадовољава. А да би учитељ могао успевати у васпитању мора нека својства дечије душе знати — и ту ће му прво одсек ове књиге помоћи.

У другом одсеку, где се о учењу говори, говорио сам само о ономе, што се у нашим основним школама учи. Ја би имао још о природном наукама, о психологији и антропологији и т. д. говорити, али почем је моја цељ била да

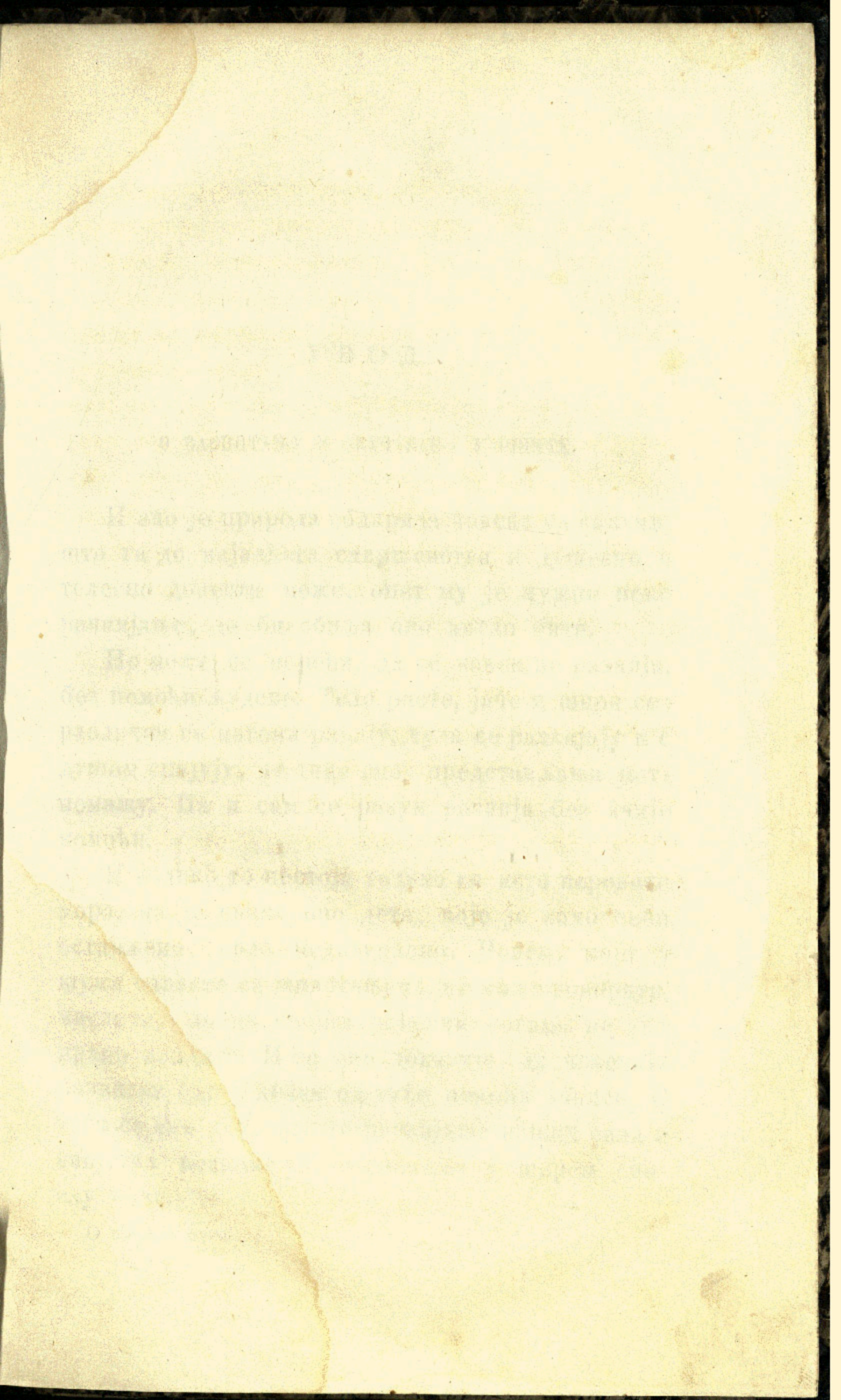
само садашњој потреби одговорим, а никако ре-
формисање предузимати, то сам све изоставио,
што неспада у ред учења наших народних
школа.

У дисциплину сам кратко и колико је нужно
само, све важније навео. Па и колико сам уве-
рен, да се баш дисциплина у нашим школама
мора много преиначити и поправити, опет тако
исто тврдо држим, да је доста, кад се само
онолико учини, колико је нужно, а друго нит
би се могло постићи, нит би било од какве
вајде.

А да би се могло сва три одсека још много
опширније написати — то стоји. Али како је
ова књига учитељима намењана и то тако, да
се непосредно њом у своме послу користи, то
нисам смео ствар развлачити. Кад учитељ мора
књигу изучавати, онда треба да је кратка. Ово
није забавно читање, него врло озбиљна ствар,
па с тога треба да је што краћа.

И тако приносим чистом савешћу ову књигу
нашим учитељима, која може имати слабих стра-
на, али која је с најбољом намером уз најбоље
изворе рађена. —

Др. Ружић.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

...като и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...

...и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...

...и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...
...и ...

Faint text at the bottom right of the page, possibly a signature or date.

У В О Д.

О ВАСПИТАЊУ И ОБУЧАВАЊУ У ОПШТЕ.

И ако је природа обдарила човека са свачим, што га до највећег савршенства и душевно и телесно довести може, опет му је нужно неко развијање, да би збиља оно могао бити.

Не може се порећи, да се човек не развија, без помоћи људске. Тело расте, јаче и шири се; различни се нагони рађају; чула се развијају и с душом спајују, те тако силу представљања потпомажу. Па и сам се разум развија без ичије помоћи.

И колико то постоји толико се исто веровати мора, да је свако оно дете, које је само себи остављено, врло недотупавно. Човек, који у шуми одрасте са животињама, не може говорити, мислити, па ни својим рођеним ногама не зна право владати. И то све доказује, да човечији развитак бар у нечем од туђе помоћи зависи. Стога се све оно, што то развијање наших сила и својства потпомаже, *васпитање* у ширем смислу зове.

Но почем се душевне чињенице у човеку све више и више развити и изобразити могу, то обузима васпитање човека све зрелије године, да и цео живот.

За разлику од *васпитања*, које се на све душевне и телесне силе односи, састоји се *обучавање* у томе, што оно или са својством познавања или производа механичке готовости посла има. Ал међутим се у обичноме животу под *васпитањем* и *обучавањем* много ограниченији појмови налазе, као: прво, гледи се на доба човечије, а особито на детинство и младост, које се и до зрелих година протеже; друго, предпостављају се нека лица и околности ради поменутога посла.

И обучавање у тежњем смислу појединих наука предаје се ученицима по намерном, скројеном плану.

Из свести, да је човеку нужно обучавање и васпитање, да би више блаженство разумнога створа уживати могао, из свести, која је мање више у свакога народа заступљена, проистиче познавање потребе, да су нужна начела купити и уређивати их да би се добро обучавање и васпитање постићи могло. И на тај начин постала је особита и прекомерно важна наука, наука о *васпитању* и *обучавању*, или *Педагогика* и *Дидактика*.

Има две врсте Педагогике :

а.) Општа и

б.) посебна.

Под општом Педагогом разуме се чиста наука о васпитању или обучавању не обзирући се на одношаје васпитача и питомаца, учитеља и ученика.

Посебна се Педагогика на против бави са извесним начинима васпитања или обучавања, као и са извесним субјектима по полу, сталежу и т. д.

Што се Дидактике тиче, она је само код опште Педагогике једна чест њена, и то она, која се на школско предавање односи.

I. ОДСЕК.

НАУКА О ВАСПИТАЊУ.

A. У опште.

1. Целъ и највише начело васпитања.

Пре свега морамо са овим питањем на чисто бити: које је право средство, којим се до васпитања може доћи? На то је лако одговорити, кад се сетимо истина искуством потврђене да се поред свега васпитања и усавршења човекова, неможе из њега никаквом вештином оно извести, на што га његова природа није опреде-

лила. С тога је права целъ васпитања, да се помогне, да се оно развије, што већ постоји у човеку, тако, да се упливом вештине све у човеку пре и сигурније усавршити може.

А почем мора у свакоме послу једна основа бити, која све држи, да би се одмах у почетку радње правога пута држати могао, то ће се наравно, свакоме учитељу у васпитању питање наметнути: Шта је овде најглавнија основа? Сви се педагози у томе слажу да је она, која тежи, да дете добрим човеком постане. Чедност је највиша точка у човека, јер се с њом до идеална најсветлије врлине узвишавамо. Свако развијање, без нравствене чистоте, без светиње намере и воље више и опасна по праву срећу разумнога човека, него ли што је добра и спасоносна. Учитељ, који хоће да прими на се васпитање детета, мора одмах од почетка ово имати пред очима: *Све силе детета тако развити и изобразити, да се с тим последње определење човека т. ј. чедност, најпотпуније постигне.*

2. Објективно поделење васпитања и његових правила.

Као што видесмо, објект васпитања, то су силе човечије. А те силе могу двоструке бити:

- а.) или телесне, физичке,
- б.) или душевне.

Душевне силе спадају трима сферама:

а.) или сили распознања (разум);

б.) или осећању (силе осећања);

в.) или најпоследње жеља (силе моралне).

Кад дакле васпитање, као што је већ речено, развијање свију сила пред очима мора имати, то има онда васпитање двоструки задатак:

а.) изображење тела и

б.) изображење душе.

Изображење душе дели се опет на троје, јер у души ваља разум, осећање и вољу изобразити, и то:

а.) на интелектуално,

б.) на естетично и

в.) морално васпитање.

У томе васпитању мора неких правила бити, која би општу вредност имала. Јер када све промене у човечијој природи по извесним законима бивају, који се у нешто и познати могу, кад их добро промотримо, то мора и уплив васпитања по извесним правилима једнаки резултат код различних индивидуа произвести.

Појам таквих општих правила васпитања, зове се наука о васпитању. Ко је те науке учио и проучио, тај може онда друге васпитати, тај разуме вештину васпитања.

Вештина васпитања оснива се дотле на науци васпитања као н. пр. и умети лечити, оснива се на науци леџарској.

Ко хоће дакле, да добар учитељ буде, мора науку васпитања добро проучити, јер иначе му остаје све практично делање његово по друштво и државу на празно.

Б. Особине науке васпитања.

ПРВА ГЛАВА.

Телесно изображење.

Тело је носилац интелектуалних сила, с тога је право, да се пре свега на његов развитак обазремо. Ми би дакле морали потпуну науку о телу — Дијететику — овде писати, али почем наши учитељи то посебице имају, где је ствар потпуно исцрпљена, а влада се опет увек брине, да се таква дела, што више по народним школама распростру, то ћемо у кратко ову главу свршити, а више ће мо се обзирати на оне ствари, које учитељ код својих ученика увек пред очима мора имати.

а.) Здрав ваздух.

Не може се порећи велики уплив ваздуха на здравље и бистрину духа; с тога се мора у васпитању врло пазити, какав ваздух деца по највише дишу. Треба пазити, да у школама увек чист ваздух буде, и да се такав одржи, чистећи

га промајама често. У школи не сме никада јака врућина бити, (преко 16% ромира), јер јака врућина слаби и успављује. Па и саме мирисе треба пажљиво у њима *употребљавати*, јер јако испарење биља, и других мирисних материја слабе нерве и онесвешћавају често. Па и оно биље, што ваздух на сунцу чисти, и од анималног испарења ослободи, квари га ноћу.

б.) Одело.

Телу је нужна одећа, а особито у годинама, у којима се расте, мора се на то пазити. У опште се може рећи, да ће увек тело здравије, јаче и чвршће бити, што је ближе природи. Васпитач младежи мора ту са својима саветима на руци бити. Њега пак могу у томе погледу ова правила руководити :

1. Што су деца млађа, све више треба им тело од свега чувати, што би слободно мицање, испарење и развијање њихових удова пречило. С тога треба да је одело дечије лако ¹⁾ и пространо, да би се по природи гранало.

2. Не ваља оптерећавати децу ничим, што би излишно било и особито што би им у мицању сметало, као дугачко рухо, тешки обућа и т. д.

3. Децу ваља на свакојако време научити.

¹⁾ У Берлину сам толико пута видео, где деца на најјачој зими гологлава иду у школу.

4. Ваља се постарати, да су поре на површини коже увек отворене. Многа мазање негоди ни мало, а од велике је користи опет, кад се кожа почешће пере.

5. И у спавању су лаки покровачи и тврда постеља (модроци, сламбаче) много здравији, него ли тешки покровачи и перине.¹⁾

А. Мицање тела.

И мицање је услов здравља, и то још на првоме месту. Мицањем постаје човек, што без њега не би могао бити, н. пр. добро маневрисање у војсци зависи нешто од изведбаних органа за мицање.

Деци је преко нужно вежбање у мицању тела, и учитељ, који хоће, да развије из мирнога и другога седења детиња врлину, тај нема појма о дечијој природи. На против ваља се још радовати живости свога детета, и природне нагоне његове за мицањем вештом формом потпомоћи, т. ј. ваља их у *гимнастички* обучавати.

Гимнастика обузима сва вежбања, која се јачање и гајења тела тичу. О користи такве вештине не треба речи трошити. Од најстаријих народа, па до најмлађих не сумњаше нико о

¹⁾ Никола цар руски спавао је увек само на слами и покривао се својим војничким огртачем, па је опет био један од најздравијих људи.

њеној потреби. То показује и засведочава свакидашње искуство.

Ми ће мо, по Нимајеру, поделити гимнастику у вештачку и природну.

Природна је гимнастика свако мицање, које деца сама, без ичија упуства чине, као: трчање, скакање, пењање, верење, рвење, дизање и вучење каквога терета и т. д. Учитељи не треба, да угњетавају деци ту слободу, а свој ауторитет да ограниче само на то, да меру и време тога вежбања означе.

Вештачку гимнастику ваља у толико природној предпоставити, што је она многоврснија, сходнија, боља и интереснија. Сваки ђак нормалац треба да је што — то и у гимнастици вешт, јер ваља и у одмору, у коме се већбати могу, да су под надзором.

Но почем је ова глава ограничена, задовољимо се и са неколико речи, које ћемо учитељима прозборити:

1. Најглавније је мицање *ход*. Он нас и учи и јача, и учитељи би увек могли оно по дана, што сваке недеље одмора имају, два и три сахата ради вежбања у поље с ученицима ићи. Ту би им се пробудило осећање за природним лепотама, ту би се научили мотрити појаве природе и њене продукте.

2. *Трчање* је у толико важно, што плуће

снажи, јача, па да и у рату за обрану свога ота-
чества много лакше и боље радити може.

3. *Тоциљање по леду.* О томе је један стари
лекар казао, да „чист ваздух, ладноћа, која под-
крепљава, подстицање циркулације крву, вец-
бање мишића врло је добро и корисно и по
душу и по тело.“ У Прусској је и трчање по леду
врло обично и уважено мицање тела. Деца се
зарана још на то упућују.

4. *Скакање* је врло здраво, а толико пута и
спасе човека у опасности. Али ту се мора осо-
бито пазити, да се у скакању не би повредио.
Ту се иште вештине.

5. *Пењање* мора учитељ допустити, али врло
пазити. А од колике је користи види се најбоље
кад ватра грозиле, или кад вода прслије, које је
онда управо једино средство спасенија.

6. *Рвање* је нужно, али само ваља пазити,
да не дође до боја.

7. *Бацање* камена с рамена, јача груди и
деца могу слободно и по већим теретом покуша-
вати, ал учитељ свакојако да не скидају ока с њих.

8. *Купање и пливање.* Где је год могуће учи-
тељи ваља да опомињу родитеље, да пуштају
децу, да се купају и пливају. То је врло добро
средство развијању тела, а у опасности неоце-
њено благо за живот свој.

Што се још времена телеснога развијања
тиче, то се мора по годинама дечијим гледати.

До шесте године може се дете пустити, да време у игри, спавању и храни проводи. Тим напредује и душа. За тим треба већ нешто времена и науци посветити, и то по великоме педагогу (Нимајеру) до десете године сваки дан четир сахата на душевно, а један сахат на телесно изучавање.

ДРУГА ГЛАВА.

ВАСПИТАЊЕ ДУШЕ.

Интелектуално васпитање.

Као што философија, морал и вера одрасле учи, тако учи васпитање недорасле. Па да би васпитање добрим родом уродило, ваља да се из правога представлења природе и закона појединих сила, које су у човеку, црпи, а начин по којем се то ради, мора тима законима одговарати. Те силе и законе представићемо овде учитељима.

А. Спољашна чула.

Опште правило, које учитељ не сме из вида губити, ово је: *треба на корачање природе врло точно мотрити, и увек га се верно придржавати.*

Ту мора вештина природи подражавати, да би дете из несвесности у свесност и јасне идеје увела. Вештина може дакле развијање разума

подпомоћи, али посматрајући природне законе душе. Дobar психолог може и добар педагог бити.

Но нека учитељ не мисли, да без правога обучавања ни интелектуална васпитања не може бити. Така предрасуда довела би дотле, да би се морало мислити, да децу увек обучавањем ваља мучити, и о ономе деци говорити, што они никако не могу схватити. Врло рано учење књиге слабо ће помоћи развијању разума, него опет се могу деца свачему учити, кад се то по степено ради, кад се мотри на детиње развијање.¹⁾

Учитељ мора знати, да се сила познавања чулима показује. Први утисци, прва осећања свакога детета долазе са спољашњих чула . . . , на која опет спољашњи предмети дјејствују. Таквих чула има пет. Кад једнога од њих у детета нема, то нема оно појма за сва осећања, која би требало да оно обузме. А што су потпунија та оруђа, тим је потпуније осећање, и што више предмета пред собом имамо, тим је јаче чулно представљање, које је много важније, него што је познавање речима.

Шта ваља дакле, да васпитач пре свега ради? *Ваља да се за савршенство чулних органа*

¹⁾ Врло лепо и мудро каже Ример говорећи »О Гету« :
»Предмети беху само, по којима је он до свести морао доћи, а не реч, приповетка. Како ли је он срећан, кад предњим објект стварно стоји, и он га појмити може.«

постара. А то ће учитељ постићи, или кад сачува децу од свега онога, што би чулне органе отупио или покварио, или кад их изоштрава, јача и усавршава.

Ово спада истина у одгајење тела, али је и за васпитање душе преко нужно, јер њено савршенство зависи од савршенство органа њених. Али почем је *осећање, слух и вид* много важније по изражајење душе него што је *укус и мирис*, с тога се морају они и врло пажљиво и добро чувати и неговати. Али то се мора све по годинама управљати.

У раним годинама много ће учинити васпитач за васпитање душе када се за многе, добре и разноврсне објекте постара, и пажњу деце побуди. Унутрашња и спољашна раденост дечија мора се одржати, обраћајући пажњу њихову на стварне предмете, које они виде, чују и осећају, и то је много корисније, него увек деци говорити и приповедати. То им отвара мишлење тиме постају радознали, пажљиви, и вредни у растварању својих идеја.

Али и у нагомилавању предмета, с којима разум ради, треба да има мера и ред, да се не би пажња на више страна развлачила. У томе нам и природа даје своје ствари, и увек треба тежити, да ученике што више природом зближимо, а то је и много боље, него им сама имена казивати.

Не можемо ли баш саме те предмете посма-

трати, то се помозимо обрасцима, а где је и то тешко, сликама. Али ту нетреба много слика трпати, и највише у једноме сахату једну или две слике проћи, да би све одношаје дете утубило. ¹⁾

Б. Унутрашње чуло.

Оно се састоји у томе, што све промене и стања као *своје* представити може, или што своје идеје, осећања, тежње и страсти зна и познаје.

Та се моћ развија у деце после познавања спољашњих утисака. Деца немају правога појма о унутрашњем стању, а баш је врло нужно по интелектуално васпитање, да се та врста разма-трајућег познавања зарана пробуди и оснажи. Не научише ли људи зарана да на себе пазе, никада неће моћи познати себе са могу. С тога ваља код деце пазити да им у таквим приликама пажњу увек на *њих саме* обраћамо, да их опо-мињемо, да мотре, како у тај пар осећају, шта у њима бива, како теже за нечим, како се надају, очекују и плаше нечега, како им је пре или после учињенога зла и шта мисле. И ту им треба онда показати, како је у истини са свим дру-чије. Тако ће се деца научити, сами себе по-знати, а учитељ има грдну заслугу, ако је децу упознао с њима самима.

¹⁾ Врло је корисно имати књиге са сликама из природе, као што је то у пруским школама.

В. Пажња.

Кад небројене слике и утисци, које духу детињем чулом дотичу, па и сами предмети унутрашњег чула духовне променење и осећаји, развијање унутрашње природе потпомаже, то се мора неко делање душевно показати, којим се оне промене појављују. А кад се с тим још споји и тежња, да познамо те представе, онда постаје *пажња*.

„Пажња је душа мишлења“ (Нимајер). Без пажње су бадава све науке. Разноврсна пунина света не постоји онда, јер ништа нечујемо, невидимо, не опазимо. Ниједан предмет не познајемо ваљано. С тога је врло важно правило по васпитање душевно, *научити децу пазити*.

Да би учитељу помогли у томе, да пажњу у деци, која је тако преко нужна, развије, навешћемо овде неки правила по Нимајеру и г-ђи Кизоти:

1. Деци ваља увек онакве предмете ради пажње давати, који приличе њиховоме добу. У раноме детинству морају дакле предмети само чулни бити, јер се само такви схватити могу. Па што су изведбанија чула, што јаче спољашњи предмети на њих дјејствују, тим ће се лакше пажња побудити.

2. Време пажње треба у први мах врло ограничити, па после мало по мало повишавити га.

Нужно је дакле у првоне течају или школској години, да се пажња дететова не претера преко његове воље. А деца се боме и оморе, кад их на једанпут са више предмета оптеретимо. Треба да постепено иде.

3. Врло је паметно и нужно детету само један предмет дати, н. пр. кад дете што чита, не треба га онда и придиком о моралу мучити. И у Библији стоји: не може човек две ствари у једно исто време свршавати, а онда за цело много мање дете, што ће тек бити човек.

4. Учитељ треба да пробуди неку наклоност и љубав к ономе предмету у детету.

5. Треба детету вољу отворити. Не треба никад да изгледа, као да учитељ заповеди, него тако да руководи, да ђаци по своме нагону раде. А као што обично ученици примају идеје својих учитеља, то није тешко ни вољу отворити у ономе, који му није противан. Н. пр. кад наградим пажљивога ученика, за цело ћемо тим још два друга задобити, и дете, које мисли, да по својој сопственој вољи ради, чини у истини оно, што смо ми хтели.

Г. Уображење.

Уображење је сила, којом се могу и они предмети спољашњих чула и унутрашњег осећаја преставити, које немамо пред собом.

Деца имају често јако уображење, али опет

се ваља добро чувати, да се не ограничи здраво, јер тим би дете увек било само на утиске, који су пред нама, органичено и изгледало би као неки строј. Но опет је нужно уображење уредити, а ту ваља, да учитељ пази да ли је у деце лако, живо и велико уображење, или није и по томе онда, да се влада и то:

1. Ако је уображење врло јако, и ако се о трошку других душевних сила шири, онда треба затим ићи, да умери, а то ће бити, ако се разум с чиме забави, и то сувопарним предметима, и ако му уклонимо све оно, што фантазију подрађује (песништво).

2. Јели противан случај, т. ј. јели у детета врло слабо уображење, то га треба пробудити и подрађивати: а.) вежбањем чула, да би све предмете јаче схватити могло, и потпуније слике души поднети: б.) с озбиљнијим бављењем око видних наука. О њима ће мо говорити, кад дођемо на предавање и в.) са свачим у опште, што дете пригони на унутрашњи рад.

Д. Памтење.

Памтење је гвоздени сандук душин. Све утиске, које унутрашње или спољашње чуло прими, чува *памтење*. Па ако је памтење слабо, ту ни разум не може напредовати, ту пате и све душевне силе.

Памтење је у деце врло различно. У једних

је добро од природе, у других је опет са свим слабо. Али и код оних првих има разлике. Тако је н. пр. код једних природно савршенство памтења једнострано, и састоји се у *лакост*, којом различне идеје брзо схваћа. Код других долази још и *дуго* памтење т. ј. кадар је оно што је некад чуо после толико година верно казати, и то је тек памтење нужно и корисно за разум. Учитељ треба да на те разлике мотри.

О нези памтења писаше људи још у стара времена много, и они га засебном вештином (*memoria artificialis*) називаху. Но ми ћемо се ограничити на практична правила, која је *Нимајер* за ојачање памтења поставио.

1. Ваља за рана почети, децу учити, да по нешто памте, и то што запамте, да казати умеју. Унутрашњи органи, кои су за то нужни, постаће тим јачи, и навикнуће се на то.

2. Ваља децу учити, да знаке и речи, као и ствари памте.

3. Запамте ли деца речи врло лако, то се треба одмах постарати, да и појме и ствари и појединце и у свези науче и запамте. Треба на пр. дете увек кад прочита једну страну, да оно одмах својим речима и приповеди.

4. Могу ли деца мноштво идеја запамтити, што чују и виде приповедити, али без свезе и реда, то се ваља постарати, да и поједине речи, имена, и т. д. по реду науче. Да би то постигли,

треба им дати, да сваки дан по неколико речи на памет науче, и тако увек све по боју више. Јер пужно је човеку, да и име и број па и место у књизи или писму запамтити може.

5. Нетреба ни један дан пропустити, а да на тај начин памтење не вежбамо. Па не само да је корисно онима, који тешко памте, него и онима, који лако, ал' за мало памте.

6. Онима, који тешко памте, ваља помоћи средствима. Треба н. пр. да учитељ детету каже, да нас главни појмови, мањих, подчињених сећају, да знаци означено показују, да се с целине на појединости гледати може, да се гласним читањем боље запамтити може, и т. д.

Е. Изображење разума.

Што се више у детету разум развија, или што више дете *мислити*, *појмити* и *судити* зна, док се најпосле сасвим неразвије, па да и *закључивати* буде могло, тим више има интелектуално васпитање посла. А сада је задатак васпитача *појмове* јасно, *суђење* истинито и *закључке* право слагати, да би се тако све стране разума хармонички развијале.

Што се тиче јасних појмова то учитељ треба да добро пази, како деца престављају себи свари, како схваћају знаке, да ли честице представе од целине добро разликују, да ли имају основе у томе, или су им то само тавне слике це-

лога. С тога треба, да учитељи деци често дају да опишу оно, што су видели, па ако застране, нека их учитељ поправи самим предметом: нека још један пут то исто промотре.

Друго је главно средство, да деца дођу до *јасних појмова*, да учитељ добро пази на говор деце, јер разум се тим јаче развија, у колико боље говори и разумева. Лаким и богатим говором моћиће разум свакој престави његове душе имати, и биће много осетљивији за идеје других. С тога мора учитељ деци сваку ствар правим именом звати па ако деца то исто погрешно назову, треба их одма поправити. Учитељ треба, да разјасни смисао сваке речи, која није доста јасна, па да и родитеље опомене, да не ваља децу у таква друштва пуштати, где се не говори правилно.¹⁾ Баш у младости треба се постарати, да језик очистимо и обогатимо, јер у истој ће мери онда и *јасност појмова* у деци растити.

После неге *појмова* долази нега *суђења* као важна дужност учитељева.

Суђење је душевна операција и постаје отуда што разум различне предмете спаја или раздваја. Па што јасније деца преставе себи предмете, тим ће им и суђење њихово јасније и боље бити, а што чешће буду судили, тим ће вештије судити, јасност појмова помаже много суђењу. Па како

¹⁾ Кад нас би се могло пазити, да се деца не мешају са слугама.

баш од те душевне силе, од суђења вредност целога човечијега васпитања зависи, нужно је да учитељ нека правила за одгајење својства сталнога суђења има. А сва та правила почивају на овоме главном правилу: „*Привикни деци душевној радњи, и пусти их, да суђење своје сопственим вежбањем изобразе.* Учитељ нека се добро чува *наговешћивања* деци, јер тим се рађа лењост мисли, а она је само онима људима својствена, који по површини живота пливају, а никада неразмишљају сами. За то нека учитељ пази даље :

1. Да деца сопственом побудом пазе.
2. Да деца слободно казују свој суд, а он да им непобија незнање њихово хладно и опорно, и т. д.
3. Да деца покушају чешће напрезати душевне силе, и то тежим задатцима.
4. Да се да деци прилика, да лако искажу неке појмове.
5. Да се узајамно договарање, како би ово или оно почети ваљало, с децом ради. Искажу ли деца своје мишлење, то га ваља уважити, и ствар тако удесити, као да је од њих та идеја.
6. Ваља начином предавања ослободити дух у деци. О томе ће мо на своме месту више говорити.

3. Веџбање оштроумља и досетке.

Веџбајући се у *суђењу* веџба се човек уједно и у *оштроумје*, које се и у најмањој једнакости или не једнакости предмета опазити може. А кад је у томе сила уображења јача од разума, онда се то зове *досетка*. Веџбању оштроумља и досетке придонosi највише обучавање, о коме ће мо у посебном одсеку говорити. Васпитање има велика уплива, и то овим начином:

1. Давајући деци нешто замршеније ствари, да их сами реше.

2. Задатцима, који су врло слични, али који се опет разликују.

3. Загонеткама, које би деца разрешавати имала.¹⁾

Завршујући ову главу ваља нам још опоменути учитеље да мотре на децу како је које, на разлику, која је између њих, што се силе познавања њихова тиче, па ће онда и сами моћи труд свој око њиховога васпитања по њима разредити и најбоље удесити. Сваки разматрач опажа ту разлику на самоме себи, па с тога су толике тужбе на слабост, тупост и неваљалство дечије, а узрок томе лежи баш нешто и у начину предавања учитељева. Учитељ ваља да са сваким уче-

¹⁾ У Немачкој има таквих дела за децу, н. пр, књига »Избране добре загонетке, са разрешењем.« Ерфурт.

ником тако поступа, да оно савршенство, које може постићи, збиља и постигне. Шта треба дакле, да учитељ ради? Треба нешто врло важно: *треба да главе испита.*

Нимајер препоручује за тај посао овај пут:

1. Васпитач треба пре свега, да се обазре на осећање дечије. Ако су утисци у деце на унутрашња и спољашња чула јаки и дуготрајни, ако деца оно што су само неколико пута видели, чули и осетили, опет познају, ако са видном пажњом оне предмете мотре, који их окружавају, ако непрелазе брзо с једнога предмета на други, ако зарана почну подражавати нечему, онда може учитељ с пуним правом вредних и ваљаних глава очекивати. Споре и слабе главе могу се у противноме свега реченога познати.

2. Ваља познати како је *памтење* у детета. Памтење, које само *задржи* оно што чује, много лошију показује главу од оне, која и *размишља*. Прва ће много *запамтити*, а мало *мислити*, а друга обећава много већу душевну радњу.

3. Ваља знати, како је *мишлење* у детета створено. Нека деца хоће главни узрок једне ствари да знају, и увек наваљују на свога учитеља са питањем: *зашто?* Та деца показују да су за *науку* створена, и зову се: *научне главе*. Друга деца опет не теже толико за узроком, немаре за правила, и за теорију у опште, и та деца

имају *практичан разум*, и показују да су за *практичан живот* створена.

Је ли васпитач то све добро промотрио, ну-
жно му је у даљем васпитању душе обазирати
се на те природне околности. Свакојако ваља по-
кушати, да се оно вештином надобнади, што је
природом узето. Осећање и памтење може се
врло оснажити и вежбањем усавршити. Исто
тако може учитељ и све душевне силе у равно-
тежи одржати. На пр. жива човека може суво-
парним предметима ублажити, а млака песмама
распалити. Но главно је: треба свакога по ње-
говој природи васпитати. Учитељ не сме само-
вољно радити, јер не ће никада да целъ достигне,
него се мора обазирати на дете, на својства
његова.

ТРЕЋА ГЛАВА.

О гајењу осећања (естетично васпитање).

Ван сваке је сумње, да се и осећање може
изобразити, па с тога треба да се учитељи и за
то побрину.

Осећања постају или:

1. Утисцима на спољашна чула; или
2. Променама у нашем разуму, које су са
свешћу скопчане.

Ова последња осећања воде нас или:

1. К радости познавања или

2. Радостима нрави или

3. Најпосле радостима укуса,
као што већ задовољство из осећања истине, добра или лепога постоје.

Сад ваља још одговорити на питање: шта има васпитач ту да ради?

А. Чулно осећање.

Чулна су осећања од чести предмет телеснога васпитања. Овде ваља следеће споменути. Искуство нам показује два начела:

1. Да одвећ слаба раздражљивост тела и неосетљивост закраћује човеку многа уживања различних радости, које увек разумноме створењу, као што је човек, радост остаје.

2. Да одвећ јака раздражљивост више несреће, него среће чини, и да врло рђаве упливе има на друга, душевна осећања.

С тога треба учитељ да тежи, да што више *срећну средину* одржи, или однегује.

Б. Побуда осећања за истином.

Да би и вољу и осећање к истини пробудио, ваља деци преставити истину као велико савршенство, и довести их да и сами увиде, да је збиља тако. То ће их интересовати, особито кад дознају, да ће их по томе доцније поштовати. А воља к истини пробудиће се у детету, кад дете види, да му је у души толико јасније и светлије,

колико истина човека мудријим а заблуда луђим прави. Даље, да би ученику то све јасно било, мора учитељ његовом пажњом владати, мора чежњу за науком потпомагати, и помоћи му, да надмашност истине осећа.

В. Морално својство осећања.

И у младим душама налази се *морална сила осећања*, т. ј. својство душе, да јој се може оно допасти, што морални закон за добро нађе, као и лепа несебична наклоност, која себичне нагоне обуздава. Бива, да и деца већ често осећају шта је право, шта ли неправо, да су весели, кад што добро ураде, а да се стиде, кад се сете, да су нешто зло учинили. То је осећање, које је већ детету урођено, приклоњено васпитању у толико нужније у колико чисто морално осећање у свему суделовати може и код деце виша начела заступа.

Сад је питање, како се може морално осећање пробудити?

На то одговара Нимајер овако:

1. Морално се осећање буди, подрађује, и подиже честим суђењем о моралним стварима пред децом, ма било само о лицама и радњи историској. Посредством природнога нагона к учешћу којег осећања и подражавању сударају се осећања и суђење дечије и то онако, како око њих бива. С тога је добро и врло нужно, да се

о томе пред децом говори, а учитељ треба међутим да пази, шта говори, да се не би о морал огрешио.

2. Треба згодне прилике употребити, и децу учити, да по моралном закону ради, а затим треба, да деца увиде, да се по њиховој радњи и они оцењују и поштују. Учитељ треба, да угушује себичне нагоне у деци, и то, или нуждом, у коју их ваља ставити, на пр. да се нико несме изузети, где би требало, неко уживање или наслалу ради среће другога жртвовати, или похвалним побуђујућим говором. Тако ваља почешће радити, и у њима ће се пробудити осећање, како треба да раде.

3. Деца кад виде оне, које они поштују, како раде, мисле, да се тако *мора* радити. С тога имају врло добар уплив добри примери правичности, човечности, некористољубља и т. д. Па кад учитељ увек тако ради, деца ће се томе привикнути, па ће увек тако радити без да им се каже.

4. Одржањем савести култивише се њено морално осећање. С тога треба, да учитељ ученика одржи у ономе, како онај ради, или у унутрашњем задовољству са самим собом, или у незадовољству, кајању и срамоти. То су јака вежбања савести. Само треба, да учитељ добро пази и ради, јер сама похвала и погрда тупе осећање дечије.

5. И представе буде осећање, како се с њима

пријатна или непријатна осетљивост посредно или непосредно побудом сродних престава сдружи. На пр. кад знамо како слику вешто нацртати и преставити, онда и то дјејствује на осећање, испуњава душу са весељем или невесељем. Живе преставае добрих или злих следства појединих радња, описа врлине или покварености исто тако дјејствују на осећање. То ће децу дирнути, и тако ће се у њима осећање или љубав к врлини породити и однеговати.

Али од једне велике опасности мора се учитељ чувати, т. ј. да морално осећање са сродним непомета. Овамо спадају понајвише осећања милосрђа, или напрасна осетљивост туђе радости или невоље. Може бити, да је у тих истих људи у којих је то осећање тако развијено, морално осећање са свим слабо, и онда може бити, да је човек за племенита дела заузетан, али за правду и правичност није. Велико осећање и саучешће у тузи другога и јаки потрес у незнатним приликама, показују често више слабост унутрашњих сила него добро срце. С тога треба учитељ увек да против тога ради, да чува ученике од јаке раздражљивости, да их учи да надвладају себе, да их опомиње са те несрчаности. А особито ће то поћи учитељу за руком, ако им буде увек говорио и судио о моралним предметима.

Г. Религиозно осећање.

Морално је осећање темељ, на коме само њему сродно осећање, т. ј. религиозно понићи може. Па како се оно увек пре у деци рађа, него ово последње, како се у њима увек пре одобравање или неодобрење показује, него потреба, да потраже правога творца ствари, то онда ваља и по самој природи најпре морално, па онда религиозно осећање изобразити. Деца морају најпре учити, да су онима поверљиви, које *виде*, него што поштују, љубе, и слушају оне, које *не виде*. Међутим је доба за развијање религиознога чувства доста рано, јер се и развијање моралнога осећања у доброме васпитању, још раније развије.

А може ли се доба, у коме би ваљало деци религиозне појмове растварати, точно означити? На то су најбољи философи и педагози овако говорили: како се почне разум развијати, савест будити, то ваља одмах у деци и заузимање за вишим потстицати. А то се може, говорећи деци о створитељу свега света, о великоме оцу, који добрима добро даје, и који безусловну послушност иште и заслужује. То се може без великих тегоба, јер је човек по природи својој чудноме наклоњен. Деца ће признати идеју творца, не противећи се ни мало, и радо ће увидети у његовој неограниченој власти темељ свега онога, што

они појме и увек ће чути глас божји, у гласу, који се у њиховој унутрашњости подиже, када право или не право чине. Та управо у њежноме детињству могу се деца религиозна осећања праве вере искрене љубави утврдити.

И тако постаје религиозно осећање свети *страх* пред великим богом, у коме се поштовање, смерност и осећање зависности с љубављу и поверење с страхом, да му неби грешио, и с жељом, да би му угодил спаја. Моралним осећањем може се то подкрепити, па ма појмови о богу још толико детињски и несавршени били, ма слабост разума још толико детињски о богу, његовome владању и делима његовима судила. То неће *светињи* никаква уштрба нанети као ни јакост осећања.

Ово што ћемо сад рећи, нека васпитачима буде као кажипут у томе:

1. С највећим поштовањем треба да учитељ о богу говори, како би деца увидела, како ваља о божјем имену говорити. Учитељ треба да често спомиње име божје, да каже, да од њега долази свака радост и свако добро, да он пушта снамером и зло на свет, да он обдарује надом људе, а особито ваља да учитељ каже, да је свако зло богу не мило. Наравно, то нетреба дугим беседама, но у неколико речи у своје време и на правоме месту с достојанством изјаснити. Н. пр. учитељ треба, да у згодним приликама кличе:

„Хвала богу! Слава богу! То нам је од бога! Како је добар бог! То је у божјој руци! Бог ће нас заштити! Да те бог сачува тога греха! Каква ли је твоја душа лажљивче пред лицем божјим!“ Божије је име увек на уснама Српскога народа, па с тога баш и треба да је наш учитељ у томе вреднији, само треба да то с поштовањем и достојанством ради — то опет видимо!

2. На тај начин ваља децу навикнути, да увек о богу говоре и мисле, у злу и добру. Читајући живот великих људи, а особито наших царева и царица, краљева и краљица ваља их на њихову побожност сећати, као н. пр. на Стефана Дечанскога, Цара Лазара, Мајку Анђелину и т. д. и

3. Да би њихова побожност карактер хришћански носила, треба деци основатеља вере, као највиши идеал светиње и узвишенога добра представити. С тим ће се распламтити у њима осећање поштовања, љубави и захвалности према Спаситељу и са општим религиозним осећањем спојити.

Д. Осећање лепога и укуса.

Најпосле у почетку васпитања несме се ни осећање *лепога* и *узвишенога* пренебрегнути, које се обично у ужем смислу *естетично* зове. С правом пита *Нимајер*: Зашто се не би могла

она сила која је за цело у души човечијој, т. ј. гледајући нешто *лепо*, да нам се *допадне*, исто тако уважити и однеговати, као и друге душевне силе? Неговање укуса треба да је такођер народна ствар, и да се у нас државним путем више него и где за естетично васпитање наших грађана побрине. Врло лепо каже *Сулицер* о укусу: „Укус стоји у тесној свези са нравним осећањем; укус није ништа друго, но унутрашње осећање, којим добро и истинито осећамо. Он буди уједно осећање за редом, складношћу и одвраћање од рђавога, од нередице и ружнога. Естетично изображен човек вичан је већ реду пристојности и лепоти, да све друго, што је томе противно презире.“ То за цело засведочава колико је нужно добро неговање укуса.

А осим обичнога предавања, којим се укус изображава, има учитељ и других средстава на руци, као :

1. Учитељ треба, да све просто и ниско одклони, т. ј. треба да забрани деци дружење са слугама, са шегртима и т. д.

2. Учитељ треба да опомиње ученике на све што је неукусно, што ухо и око вређа, срањујући то са противним, и упућујући их на хармонију.

3. Идеал свега лепога је природа. С тога је врло нужно, да учитељ пробуди у деци љубав к природи, да с њима колико више може у поље

излази, па да им каже, како је то свуда где је хармонија надмоћна. Н. пр. учитељ треба да им покаже симетрију, по којој лишће на гранама стоји, да покаже како је ово лепо цвеће, како су она красна дрва, и т. д. И тако ће се деца са свим навикнути на лепо, и приклонити му се са свима мислима и осећајима.

Е. Осећање за узвишеном.

Осећање за *узвишено* што постаје, где су појмови слаби, да предмет са свим схвате, јер оно све обично и познато надмаша. С тога је то осећање само у зрелијим годинама. Деци се може узвишеност само на стварним предметима показати а с великим се почиње. Она је кадра и са свим неизображени разум чудом зачудити. А дете се не може никако, као што рекосмо, узвишеноме учити, и учитељ ваља да пази на мудру изреку Нимајерову: „Деца треба да уче најпре добро делати, пре него што *велико* узраде!“

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

Морално васпитање.

Св. писмо каже, да је човеку лако зло радити, јер оно долази од заблуде, а да је много теже до врлине доћи, јер се за њу борити ваља.

Ова је изрека и у познавању себе самога и уобичноме искуству.

Дете је чулно створење, оно има чулне нагоне и жеље; па јели зато свако дете склоњено злу? О то се питање препиру још увек толики педагози, и ми, што само резултат њихове науке овде купимо, не можемо се упуштати у ту расправу, него ћемо се обазрети на појаве, које смо разматрајући детињи живот, добили. У томе се гласови најславнијих педагога слажу и сливају у овим точкама:

1. Свако је дете без разлике склоњено моралном добром мишлењу и делима. Неки још врло рано показују љубав к истини, добру и племенитоме, али та су деца врло ретка.

2. Много се чешће налази, да су деца ономе склоњена, што изображен човек *неправим* и *злим* зове. Но то се не може деци уписати у грех, као што и Лаватер вели: „У рђавоме располагању није дете ни најмање морално криво.“

3. Има деце једних истих родитеља, па су различне моралне склоности: у једних је боља, у других је гора.

4. Има деце у којих је морална и интелектуална сила спојена, и ту се може са свим извесно са духовне склоности и моралну заључити. *Слаб је ум* врло често *доброћудан*, али уз то је и *крут*, *страстан* и неслуша ничије мишлење; *добри*, *даровити духови* често су опет

лакоумни и тврдоглави, а средње главе траже обично средину у свачему и у жељи и у мржњи.

Шта је дакле главни посао учитељев?

Учитељ треба да пази, да свако зло одблони, а добро унапреди. А то се може, у опште рећи, на овај начин: да природне нагоне увек од зла чувамо, и да их на добро упућујемо. Јер ако се учитељи потруде, те душу дечију добро проуче, видеће, да су већином сви ових нагона *равнодушни* у почетку још, и да су по предметима теж, на које се даду, добри или зли, корисни или штетљиви. За то право и разумно васпитање не сме никада на то ићи, да *природну склоност* угњетава, него само да чува, да до предмета и снаге не дође. И баш они, за које би на први поглед рекао, да су опасни, јер могу *неваљали* постати, могу доцније понајвише бољем, правном васпитању придонети, као што и на против многе наклоности, које се обично допадају и узносе, врло сумњиве могу бити, јер се из њих рђави, неморални карактери породити могу. За пример наводи *Нимајер* следеће, што би наши читаоци добро упамтити могли:

Много се може човек надати од оне деце, која су у детињству жестока, немирна, самовољна, која увек нешто раде, па с тога оно што осећају одмах и кажу, која сваку увреду места одбију, која су при озбиљноме предмету расејана, која мало мирно седе, много којешта тра-

буњају, и повеће подузимају, која су непо-
слушна, која слабо маре за спољашњу уљуд-
ност, и која се дотле свађају, док их човек
неубеди, од њих се можемо, рекох, многоме на-
дати и њихов карактер може ваљаним васпита-
њем од врло големе моралне вредности бити.
Не зато, што би то све само по себи *добро* било,
него што се потоме види у њима *наклоност* и
сила, која се добром поуком дивно развити
може, што у томе лежи семе сјајнога карактера,
који за корисним, самосталим, подузетним, пра-
вим, отвореним, поверљивим и за науком жедни
и тежи.

На против деца, која су у младости врло
мирна и пажљива, која немаре за вику, која
једнаком пажњом сухопарне и интересне пред-
мете слушају, која се улагују, која се никада
непротиве, на први миг слушају и свога миш-
лења немају, нити виде туђе погрешке; која
свуда прислушкују а увреде мирно носе, та
су деца обично *добра, послушна, паметна* и
учтива, али се ваља врло бојати, да без брижна
васпитања не буду, не кажем баш *злочинци*, но
слаби, беспослени људи, који свакоме утиску
подлежу.

А. Прво морално васпитање.

Да би и последњу цел моралнога васпитања
постигли, треба средства по годинама дечијим

удешавати. И најбоља средства пропадно често, ако се у не време употребе, као што је то код свакога васпитања. У млађим годинама треба да је васпитање више негативно, него позитивно, и тек у зрелијим годинама кад се разум почне развијати биће и позитивни покушаји успешни. Пореметел' се ова два васпитања, то се не може велика погрешка, као следство онога избећи.

Ми ћемо овде навести прво посредно васпитање морала у следећим тачкама:

Сваки васпитач треба да себе зашита: које су то више посредњи покушаји, којима би се у првим годинама замек и развијање злих нагона одбити, а тим уједно и добре нагоне унапредити могло? О томе показаше славни педагози лепа искуства, које би сваки учитељ требао да зна.

а.) *Што је младост веселија, тим ће се више од зла сачувати, и у њој добро одржати и однеговати.* У толико је већ телесно здравље, темељ душином здрављу. Слаба су деца увек у свачем гора, душа је њихова пре злу наклоњена а особито у непријатељским страстима, него што су здрава деца. И ми стављамо ову изреку учитељима на срце: *Погрешке, које су против телеснога васпитања, обично су и против моралнога.* *Добра воља, која се добија благим обхођењем и неговањем младићске веселости, непрекидајући душевно делање, отвара душу свима до-*

брима утисцима. Тим постаје душа још и послушна а јака у савлађивању себе самога.

б. Што је мање беспосленија младеж, тим ће мање зла учинити. Лењост је мати свију зала — казао је још Фенелон.

Главна је заслуга васпитања: *да младеж увек корисно забави*. Наравно, да се мора то забављање по годинама умерити. Ни забава не сме одвећ дуга бити. И игра може уморити, ако је дуга. С тога је најбоље имати своју омиљену забаву, која целу душу испуњава.

в. *Што је мање младеж сама себи остављена, и надзор тако удешен, да га и она сама жели, тим ће се више зло одклонити, а добро утврдити*. Учитељ не може увек са децом бити, ван ако ћеш учитеља у кући држати, али он треба да опет пази, да што више сам децом влада. А зато су ваншколски сахати. И ту треба учитељ да с децом редовно пешачи, да иде с њима у поље, да их тако учи и весели. А међу тим треба да остави деци на вољу с чим ће се забављати, јер иначе ће изгледати дело као пов преписањ, морање. Тако ће се деца сачувати од многих злих примера.

г.) *Што више мисле деца да су слободна, дакле што им је мање слобода говору и посла силним заповестима и законима скучена, тим ће им напредније њихово морално васпитање бити*. Треба по природи добре нагоне потајно потсти-

цати, да се изјасне, треба све прилике потрти, где би се зли нагони показати могли и онда ће они јачи а ови слабији бити. Усхте ли учитељ слободно казивање детствова силом угушити, то неће никада имати прилике, да позна дете, како је оно у истини. А у противном случају може учитељ кроз душу дечију прогледати, и по томе за правац обележити. Та слобода, што ју деци дајемо, треба управо, да је *иривидна* само, и онда ће они мислити, да све по своме сопственоме нагону чине, а овамо чине оно, што ми хоћемо. Госпођа *Гизо* говори врло добро ту: „треба из далека све мотиве назначити, што оно или ово прече, јер иначе је унутрашња воља и делање раздвојено и дете ће бити само оруђе наше строгости, а да самостално што добро ради — то неће никада моћи.“ Навикнул' се једанпут деца на добро, да им само од душе иде, онда ће они и сами добро радити, ма ми и небили уз њих.

д.) *Што деца мање зло знају, а више добро чине, тим ће и у њима оно прво слабије, а друго јаче бивати.* Још стари римски философ *Сенека* (ст. 17) рекао је: „Људи верују више очима, него ушима. Задатци су дужи, примери краћи и бољи пут.“ Када би се дакле могла сачувати деца од свакога зла, када би могло бити, да никада зло и нечују и не виде, онда би деца тако морална била, да доцније на њима неби никакви рђави упливи утиска имали. Али када то већ не може

бити то се ваља постарати, да се деци што више добри примери покажу. И ту треба учитељ сам да ради.

е. Што смо више поверљивији с децом, тим ће они више себи веровати, тим ће вреднији бити. То може учитељ на два начина: 1. устменим изјаснењем т. ј. када оно, што деца треба да раде као нешто, што се само по себи разуме преставимо, и кад им не треба тек препоручивати, да то ураде: и 2. делом т. ј. у место надзора треба на њих само мотрити, и то да они и неопазе. Тим ће деца мање своју слободу злоупотребљавати, што боље увиде, да своим понашањем више поверења добијају.

ж. Што је слабија раздраженост злих и шкoдљивих нагона и склоности, тим је јача раздраженост добрих нагона, тим је снажнији морал. А шта привлачи децу к злу? 1. *Забрана.* Деца желе врло мало, док их забраном не сете и не раздраже на то. С тога треба да учитељ што мање забрањује. 2. *Многе заповести* исто ће тако навести децу на зло. Учитељ треба да гледи, да што више примерима и навиком постигне циљ своју а што мање може позитивним законима. 3. *Корист* на пр. кад деца знају, да ће лажју нешто добити, они ће лагати, а кад им учитељ каже, да недопуштеним средствима ни до чега неће доћи, него све са правима, они ће се све више *права* држати. 4. *И посту-*

пање с децом, навешће их на зло. Суровост ће разљутити децу, вечита грдња огорчиће их, напуштање рађа улагивање, неумесна похвала хвалисање и т. д. Треба дакле да учитељ све страсти одклони од васпитања, и да је увек с децом умерен. —

Из свију ових наведених више посредних уплива добија врло много нравственост дечија. Навика је јака, па пре него што деца почну размишљати о начелима, треба главно да је, да науче *добро* радити. Наравно да је то врло лепо, кад децу још родитељи науче на то, ал ипак може и учитељ. Марљивост, разборитост, умереност жеља, добротинства, благости стрпљења — то се може све навиком постићи, а примери су најбоље средство за то. Темељ је томе нагон подражавања, који децу оживљава и који је по томе по морално васпитање врло важан.

II. Непосредни уплив на вољу.

A. Послушност.

Споменутиим средствима дјејствује морално васпитање *посредно*, а од чести и само *негативно*. Али то није доста. Треба и *непосредно* и *позитивно* да утиче. Када васпитачи разумно поступају, могу и *послушност* изискивати. Навикне ли се дете зарана слушати, то ће и учитељу и детету много лакше бити, и циљ се може

само онда промашити, ако учитељ срества про-
маши. А да и то не буде, ставља *Нимајер* и
г-ђа *Гизо* следећа практична правила:

1. Треба деци зарана показати да је учи-
тељска воља старија од њихове, и да се то ни-
бада и никако неможе променити. *Русо* се јако
варао, хотећи *послушност силом* извојевати, јер
ту буџне одмах рат, као што г-ђа *Гизо* вели,
и дете није ништа добило. Врло лепо и уме-
сно каже г-ђа *Гизо*: морална потреба *слушати*
много је јаснија деци него физична. И саме
дојкиње искусише, да ће се најлакше дете јо-
гунлука научити, ако им што физичном силом
узмемо или натуримо. Треба дакле да улијемо
деци надмоћје наше над њима, треба их до-
вести дотле, да сами то увиде, осете, а не си-
лом их гонити на то. То ваља, да запамте наши
учитељи.

2. Треба деци олакшати ту послушност
сталношћу, јер што чешће позовемо оно, што
један пут заповедимо, тим ће деца не послу-
шнија бити. Треба дакле ретко забрањивати,
али онда треба деца и да знаду, да им се неће
опростити.

3. Нетреба се мењати пред децом, па ће и
деца послушнија бити. Што један пут забра-
ним нека је свето, што допустим нека је сло-
бодно, и то никада непореци.

4. Треба деци показати, да су увек боља,

када слушају, него када се по својој вољи владају, и то да су једино бољи, са добрих последица своје послушности. Тако ће се деца научити да верују другима, и биће срећни.

Али како је целъ свакога васпитања, да разум *самога* ученика изобрази и ојача, да разум буде законодавац свију његових доцнијих дела, то треба гледати, да се што пре са ове просте послушности на разумну пређе, треба да васпитач за рана почне *узроке* казивати, зашта ово или оно заповеда или забрањује, али тако да дете схватити може. Тиче ли се забрана спољашњих послова, то ваља показати свезу њихову и следства њихова, тиче ли се моралних закона, то ваља показати вољи унутрашњу вредност добра и задобити ју зањ. И онда се можемо надати, да ће морално добро *основа* бити и да ће се врли карактер развити.

Б. Развијање правности уверењем разума о њеној унутрашњој вредности.

По овоме што смо напред рекли, моћи ће учитељ лако разум уверити, шта је достојно његове пажње, шта ли не, и каква је разлика између самог *кориснога* и *доброга*, између *шкодливога* и *зла*. Разум је по природи склоњен, да пази на морално добро, па то ће му у том послу већ помоћи. Али и сада су јој *примери* много кориснији од самога *разлагања*. Примере

ваља узимати између самих ученика, и пустити их, да сами себи разјасне, што су у појединим случајевима нешто казали или учинили, што им срце њихово опада и ружи.

В. Потпомагање нравности спољашним утисцима.

Међутим треба да знамо, да је врло тешко побудити у деци љубав самим преставама унутрашњег уважења *доброга*. Нетреба дакле таке *побуде* одклањати, које из следства онога делања долазе. А да би то зло одклонили ваља нам пазити.

1. Да добро мотримо одношај, у коме следства добра и зла стоје, јер иначе их не може ни ђак право осудити. *Нимајер* је овако уде-сно ред добита или штете, којима се може на вољу дечију утицати.

У *први ред* спадају не посредна следства. На пр. *ревност неговање разума*, корисним знањма, повишује душевну снагу, и чини, да је човек ваљан и вешт у свету. Завист понижава, помирење облагорођава срце, и т. д.

У *други ред* долазе непосредна физична следства делања. Умереност и уредан живот држе и потпомажу здравље, а неумереност на-против разорава тело.

У *трећи ред* спадају следства, која делања за човечију друштвеност оснивају. Неговање

разума, мудрост, заузимање за добро човека потпомаже нас, да можемо многим људима служити и за отачаство много заслуга стећи. Варалица сеје напротив силно зло по друштвима.

У четврти ред долази суд људи о нама. Врлинама задобијамо љубав, уважање и поверење. Зло казне сви добри људи презрењем, избегавањем и неповерењем.

У пети ред долази само случајне али доста уобичајене добре или зле последице делања. Вредноћа нам добавља знање, част и благо. Поштење се награђује. Добročинство изазива добročинство, ако га требамо. За незналицу се нико не стара.

У шести ред долази исте последице, ванредна срећа, високе почести, и т. д.

У моралном се васпитању морамо понајвише последицама првога, другога и трећега реда служити, а последицама последњега реда ретко а и кад их употребимо треба добро пазити, да не би врлина са свим себичност била. Али опет се не може порећи, да и ови последњи небацијају искру у душу, из које се чист пламен, лепа тежња за добрим разгорети може.

-2. Треба се обзирати и на године и на лични карактер учеников.

Деца ће врло мало, или ни мало разумети, ако ћемо им говорити о вишим користима врлине, с тога ваља око осећања њихова радити,

и онда ће различност карактера онај утисак означити, који се у њему оним представама рађа. Дете, које је строго однеговано не може се ни нашто приволети, а друго се опет може. С хладноће васпитачеве и дете ће једно бити хладно, а друго ће опет све чинити, само да учитељу згоди, да га развесели. Учитељ треба, да сам тако психолошки разматра, и да по томе ради.

Г. Утицање на вољу посредством разума, представама, читањем, примерима.

Учитељ ће најлакше и најприродније разумом утицати на вољу својих ученика честим зборовима о моралу, као приликом спомињања нечега, што је било, па прошло, или у опасности, или саветом и опоменама, да се чувају зла и порока. Наравно, да и то утицање зависи од сходнога уређења. У интересу саме ствари треба да сви учитељи пазе на ове тачке, које ћемо навести :

1. Неваља много о моралу поповати, јер тако ће учитељ несносан постати, деца га неће слушати, и уплив ће ослабити.

2. У моралним лекцијама нетреба ништа мешати, што не би детињем добу приличило.

3. У узорима и каштигама неваља бити страстан ни огорчен.

4. Опомене треба да су кратке, ал озбиљне важне, јер и *Нумајер* каже: „оштра реч, што

пријања к срцу много је кориснија од силних а празних речи.“ А ваља се још и сетити, што је опште познато, да оно што од срца дође, срцу и иде.

5. С децом ваља све лепо, јер не треба они да виде у учитељу своме строга судија, него доброга пријатеља. Малорус каже врло паметно: „добар учитељ није хладни, строги учитељ.“ И бог неће само да казни, него да поправи. Тако треба и учитељ.

Даље, врло су корисне за децу моралне књиге. Али учитељ треба да добро мотри, да му ученик ништа не чита, што би му уображење мутило, место да га облагорођава, што би му осећање напрезало, место да га чисти и оживљава, што би му основе врлине и страха према богу слабило, место да их утврђује. Ученик треба још и да мало чита, али добро, правилно, да разумно може казати, што је читао.

Д. Упливи других начела на морал.

У годинама, где се развија разум, не треба ни једно средство пренебрегнути, које би потпомогло развијање морала. А особито треба оне тренутке употребљавати, који су кориснији по развитак, него многе друге разјаснице и престаје. Амо спадају:

1. *Поштовање и љубав.* На неке нарави утиче здраво и само доидање учитељево. Многа

деца желе пре свега, да их њихови васпитачи љубе и уважавају. Наравно да треба, да сваки учитељ гледи, да задобије љубав својих ученика на основу уважаења. А зато је нужно, да су и учитељи сами морални, и да никакве слабости на себи самима деци непоказују.

2. *Тврда вера* приноси такође много к моралноме изобраењу. Учитељ треба сам својим примером да покаже, како је душа пуно страхопоштовања, кад се поменемо бога, и како та помисао снажи, те смо у несрећи стрпљиви, и увек собом владати можемо. Треба добро пазити да се пред децом ништа лакомислено ни о самој спољашњој форми вере (молити се, у цркву ићи и т. д.) не говори. А свако уживање природе, њене радости у разговорима о вери, у слушању проповеди, потпомаже морал.

Е. Утицање на вољу извесним наградама и каштигама.

Увек се више мислило на награде и каштиге, него на средства, која вољу определити могу.

Али ту ваља здраво пазити, јер човек, који се навикне једанпут, да у свакоме добру, које учини, само добит и награду тражи, а у злу, које учини, да се страхом од извеснога зла поплаши, — тај човек изгуби осећање за добром, да на *ненаграђено* добро и не мисли, и

да ће својим нагонима следовати, ако само не-
кажњен може проћи. С тога је нужно, да се вас-
питај општих правила придржава, које је *Ни-*
мајер поставио :

1. Докле год других срестава има, да целъ
постићи можемо, нетреба ићи ни за наградом ни
за каштигом.

2. Треба добро, мотрити одношај заслуге и
кривице. Не треба награђивати оно, што је слу-
чајно учињено, ни казнити оно, што са невине
слабости долази. Ни дар, геније невреди много,
ако га трудом непомогнемо. У противном случају
ваља сажаљевати, а никако презирати. Учитељ
треба да види колико, односно како слабо дете
за рад мари, па по томе нека га награди или
казни. Нека учитељ с тога добро проучи харак-
тер свога ученика.

3. Учитељ треба да покаже, како мисли о
детету кад га казни или награђује па ће тако
и дјејство тога јаче бити. Дете треба да види,
да је учитељ прави саучесник у његовим по-
грешкама и врлинама, и несме никада опазити
на учитељу жеђ за осветом, или да се радује
туђој штети и т. д. Дете треба да види, да му
се и учитељ радује, ако га награди, а да жали,
ако га казнити мора.

Казнити и наградити може се на више на-
чина. Ми ћемо овде два навести :

1. *Треба следства рђавих дела ускорити.*

Мирнога треба почешће увесаљавати, на пр. малим поклонима; ал немирне никако, лажљивцу неверуј, од истина од онога нетражи доказа; у лукавога се неуздај; искреноме веруј, разборитога потстичи; безсрамнога посрами и т. д.

2. Треба се честољубљем користити, које је сваџоме човеку урођено. Дете треба застидети, а ако је мало суровије, ваља га и изгрдити. Али треба, а особито наши учитеља, да се чувају злих и простих погрда, јер могу кривца и на смех пригонити. Може се и *хвалити* и *грдити*, кад се само на част обзиремо, али треба се од тога уздржати.

ДОДАТАК ТРЕЋОЈ ГЛАВИ.

Поједине врлине и пороци.

Из општих основа моралнога васпитања, као што их овде наведосмо, могу се посебна правила извести, која поједина савршенства карактерова унапређују и од порока чувају. О томе ћемо и ми у овоме додатку говорити.

1. Учитељ треба пре свега, да *природно добро*, што је у карактеру дететовом, сачува, а одржи и унапреди. Исто тако ваља покваренога поправити. То је задатак даљега моралног васпитања.

Ми смо већ казали, да је природна живост дететова извор многога добра, (као воља за учењем, јако осећање доброга и лепога). Треба само пазити, да се та живост неизопачи, јер из тога постаје нестрплење, непостојанство и расејаност.

Мирна деца не показују никаква извесна добра. Учитељу истина годе таква деца, али је зло по физично, интелектуално и морално васпитање. Ако је та лењост у телу, онда треба, да учитељи настоје, да се родитељи побрину (или добрим хранама, лекарима) за здравље свога детета; а ако је темпераменат томе узрок, онда васпитање може само у толико помоћи, што ће обуставити ту лењост, да и даље неби још напредовала, и то или гимнастиком или, ако им осладимо рад.

Али често се рађају из те лењости још већи пороци, као: пламење свакога напрезања, претерани нагон свакоме уживању, мекуштво, готованство и т. д. Даље се развија одатле још и себичност, неужност, нехајање за оташтвом и т. д.

Против тога треба учитељ, да озбиљно устане, и то:

а.) Избегавање рада треба противнимнагоном одклонити. Учитељ треба да оследи посао ученику, треба да му разгреје честољубље, па да

то и каштигом покуша, на пр. забраном игре, или другога увеселења.

б.) Претерану тежњу за уживањем треба слабити свакојаким украћивањем, излагањем свакојаким незгодама и времену и престављањем презренога човека, кога ни у којем добром друштву нетрпе.

в.) Мекуштво треба такођер сатрти, и с тога ваља такој деци увек тврду постељу, опорија јела и т. д. дати, и тешким послом оптерећивати их.

II. „Деца и пијани говоре увек истину“, вели пословица, и то показује, као што сви знамо, да је деци истина урођена. С тога је *лаж* у дедета увек подхрањена мања, па ако васпитање не стане томе на пут, то ће временом део карактер лажљив бити, а дете варалицом постати. С тога је од велике важности: *одржати искреност и истину.*

С тога ваља, да учитељи:

а.) Никада неподхрањује лажним примерима у деци лаж, јер ако учитељ почешће оно узговори, што деца знају да није истина, и они ће лагати. Ако је учитељ одвећ строг, деца ће увек гледати, да се како год лагаријом извуку.

б.) Учитељ несме свашта лако веровати, јер ће тако децу навести, то ће му увек лагати.

в.) Учитељ треба да покаже, да је *поштење*

нада свему, и да се увек *искреност* поверењем награђује.

г.) Учитељ нека *презре* и *посрами* свакога лажљивца, јер то ће често помоћи.

Ш. Подстицање деце није по себи зло, јер ће разуман човек баш тако заволети добро, а огорчити се на зло. Али претерано подстицање је рђаво, јер ако је уз то још и душа јака, истина може бити сталности и чврстине, али како душа попусти, постаје одтуда *самовоља*, која се у *непослушности*, *јогунлуку* и *пркосу* показује.

Узрок је тога свега у следећем:

а.) *Слаб ум*; такој деци ваља све добро разјаснити.

б.) *Много попуштање* и *сурово обхођење* — а обоје води јогунству.

в.) Оно се оснива на непријатељству према ономе, који нешто иште.

С јогунастим и самовољним ученицима ваља се онда по изворима тих погрешака управљати.

а.) А најбоље ће одклонити те мане: *доброходност*, *доброта* и *љубав* са *озбиљношћу*, *сталношћу* и *снагом* спојена.

б.) Не треба никада детету дати оно, што у својој самовољи зажели, него тек када попусти.

в.) Не треба трпити јогунство дечије, него их лепо опоменити. Неки се учитељи разгњеве

на децу, али то је врло рђаво, и треба да се тога здраво чувају.

IV. Деца су обично добре воље. Они зависе одмах од детињства још од туђе помоћи, па се научи већ с љубављу друге предусретати. Међутим морамо признати, да ни деца нису једнакога осећања; једна су услужнија, милосрднија, умиљатија, некорисна, љубивија и помирљивија него друга. Васпитање треба овде да природи следи, да добре нагоне унапређује, али тако да поред доброте правичност не забацимо.

Неколико примедбе *Нимајерове* од велике су користи овде :

а.) Учитељ треба да гледи, да добре нагоне, где их има одржи, и мало по мало све више у разумне нагоне обрне.

б.) Што природној доброј вољи недостаје, треба васпитач да гледи, да накнади и то наградама, подстицањем и неговањем бољих осећаја.

Али по природи нема правила без изнимке, и тако ћемо наћи код многе деце зарана још рђавих нагона што из великога самољубља извиру. Ови се нагони могу само на неосетљивост и на неучешће према свему ономе што се других тиче, ограничити, или достижу и до самога свирепства. Учитељ би требао, да устане против тога, да покаже, како он презире све што је нечовечно, а да жестоко и од срца говори о човечности и о човекољубљу.

Друга деца опет незнају друге мрзити, али знају само за себе и за корист своју, а виде ли, да је ко бољи и савршенији од њих, они га гледају по преко, и ту постаје *завист*. Ту се најлакше и најпре може помоћи, ако им добру вољу оснажимо, ако их научимо да се и туђем добру радују, ако им покажемо како је завист гадна, срамна, и ако их уверимо, да ће срећнији бити ако друкчији буду.

Из зависти долази *себичност*, а из ње се често рађа опака жеља — за туђим добром.

Против таквих грдних мана треба учитељ да одважно устане, било каштигама, било опоменама или престављањем такога зла. И ти пороци поткопавају друштвеност, на њих ваља мотрити, њих ваља искорењивати.

V. Са *самољубљем* расте и *уображење* здраво, па и *гордост* и *честољубље*, којем је *цел* света свету.¹⁾

На овима се мањама оснива и опредељавање себе самога, с тога треба учитељ добро пазити на следећа правила :

а.) Треба да се ум дечији навикне право оцењивати вредност једне ствари.

б.) Треба срце узвисити до осећања праве вредности, које ум, душевно изображење, и пле-

¹⁾ Отуда долази она позната ужасна изрека Језуита : „Цел посвећује средства.“

менитост даје, и учинити, да тим деца равнодушна буду према таштини.

в.) Треба децу навикнути на смерност, учећи их да право о себи суде, а старије и разумније да поштују. С тога им ваља говорити о старијима, заслужним људима са великим поштовањем, и увек говорити, да је смерност најлепши украс.²⁾

VI. Од свију споменутих мана сачуваће човек постојећи нагон, *да за опште добро ради*, што из одушевлења за добром човечанства долази, и што знамеће толиких најплеменитијих људи беше. Срества су њ томе:

а.) Поучавање ума, да је сваки само једна част целога, и да нико сам за себе највишу цељ човечанства — облагорођење рода, неможе постићи. Ту идеју ваља од младости потпомагати.

б.) *Вежбање сила*. Учитељ треба на пр. да што подухвати с децом у пољу, и ту ће се показати, колико који карактер вреди, колико ће жртвовати другоме. У Америци тако ради, и то на добро, јер видимо толике патриоте тамо.

²⁾ Врло је лепо *Фенелон* разложио потребу скромности младићима, и ми би препоручили његова *Телемака* нашим учитељима, а и ми га имамо у српском преводу.

ДРУГИ ОДСЕК.

ПРВА ГЛАВА.

Наука о учењу у опште.

Учење у правоме смислу речи највеће је добротинство за човека. Што је пространији и потпунији начин наставе, тим је дјејство њено боље и корисније. И за наставу могу се опште основе ставити, које од чести из човечије природе, а од чести из предмета наставе истичу. Појам тих основа зове се *наука наставе*, *дидактика*, а упутак наставе зове се *Методика*.

И ако је усавршење душевних сила вежбањем и обогаћењем наукама права цел наставе, то се опет већ и код самога устројства друштвености пита: на што је овај или онај ученик опредељен? У нашим основним школама и по самоме закону учи ученик толико само колико му је нужно у животу, јер деца се већином враћају из школе кући на посао. И тако се учи у нашим основним школама следоће:

1. Опште правоучење.
2. Матерњи језик, да своје мисли лепо, разумно написати уме па да и друге писмено разуме.

3. Нешто мало рачуна.

4. Историју.

5. Земљопис.

6. Верозакон.

Распоређујући наставу нетреба никада прегледати корист онога знања по себи. А ту треба оно правило да важи: ваља само оно учити, што је за дете и доба његово. Врло лепо говори отоме *Дистервег*: „учи природно! Настава треба да је на природу човечију и на законе њенога развитка наслања. То је највиши закон за сваку наставу. Можемо ли показати коју наставу, да је по природи уређена, то је већ *јасан доказ* да је добра. Свака је вештина само уз природу нешто а без ње ништа. Човек је велик с њом. Њени закони и сила њена непроменљиви су. Она може све што хоће, а хоће само што може. Већина зла у свету одтуда је, што природи човечијој није задоста учињено. Природа је моћ“.¹⁾ Па и *Вебер* каже здраво добро. „Свако је васпитање зло, које је нешто друго, а није усавршење природе путем природе.“²⁾ А исто тако лепо истинито и узвишено збори *Фихте*. „Они и не знају, да је све малено у нама, што није природа у нама створила.“³⁾

¹⁾ Упуство к изображењу немачких учитеља I. ст. 204—205.

²⁾ Магеров „Ревн“ 1843 (види: Дистервег I. стр. 205.)

³⁾ Дистервег I. стр. 205.

Зато ваља децу за рана још само оно учити, што њихова унутрашња и спољашња чуло појмити може. Почетници ваља да се једино брину, да спреме децу за то, да им у томе ум вежбају, и да уображење и памтење једино на то ограниче. И онда ћемо на скоро увидети, кад и даље још смемо ићи, ако се разум буде све више развијао, који ће дуже размишљати, коме је разјаснење појмова нужније.

ДРУГА ГЛАВА.

Особена правила наставе.

І. Правило наставе.

Сложимо ли се у предметима наставе, онда долази питање: које је најудеснији? Целъ је свакога учења: да се душевне силе ученика, сходно његовоме опредељају хармонички изобразе, па зато ће и онај начин учења најудеснији бити, у којем се све, што тој цели води уједињава. Али почем се душевне силе постепено развијају, неке више у детињству, у дечаштву, неке у младићство, јер код детета је скоро само чувство, код дечака и чувство и ум, а код момба долази и разум¹⁾ с тога је *прво*

¹⁾ Но то не треба узети баш апсолутно, јер *Дистервег* каже у своме „уцутку немачким учитељима“. „Живот дететов негине“. II. 1. 206—207.

правило методике: да душевне силе у сваком добу тако раде, као што њима онда приличи, јер то се бар зна, да до метода врло много стоји, па ако није по ученику самоме удешен, онда је и посао и снага изгубљена. Ми морамо деци у ономе, што их учимо, више сликама и силом њихова уображења помоћи, па што више тако радимо, тим је и предавање све боље, тим је и школа деци све милија.

II. Правило.

Друго је правило наставе: Ваља оне предмете које учимо, важнима учинити, важносћу самога предавања. Тако ће се уједно и пажња ученикова пробудити и одржати, без које се не може ни у настави важно напредовати. Средства којима се може деци предмет омили, изузимајући оних у пређашњем одсеку споменутих, ова су: Казивање учитељево о важности тога, забављање и спољашњих и унутрашњих чула, подстицање на рад, живаљност предавања, надтицање, представљање користи.

На против морамо овде средства навести, која сасвим противно ономе хоће: а.) *Присиљавање.* Ништа не може убити у детету вољи за књигом, као то, па зато треба да се учитељ тога здраво чува. А уме ли учитељ осладити детету ону науку, онда га не мора присиљавати, и деца ће радосно слушати звонце, што

их у школу зове. б.) Од велике је штете и *нерасположење* учитељево, његова нестрпљивост, хотомично отешњавање, и погрда за најмању погрешку, јер тако ће само деца немарна, дурљива дења и зловољна постати. в.) И присиљавање повремене марљивости неће учитељ никада постићи намамом као: одлагајућа посла, пуштањем деце раније из школе и т. д. јер тако се баш деца кваре, тако занемарују науке своје.

III. Правило.

Треће правило гласи: *у сваком предмету иди са лакшега на теже*. У томе се ваља по следећим законима искуства владати:

а.) Све стварно може се лакше појмити, него ли абстрактно, јер и све науке са појединим почињу и на опште прелазе. С тога неваља никада у првим лекцијама у опште говорити. Неваља деци у опште говорити, шта је на пр, врлина, шта је великодушје, него у слици им показати, како такав мисли, говори, и шта га покреће на то. А после примера треба све лепо разјаснити.

б.) Све што деца могу увидети, и што је њиховим идејама слично, то се и са њиховим осећањем слаже, и деца ће увек лакше појмити, него ли противност тога.

в.) Најпосле оно је све лакше, где се мање

знања унапред иште. Но учитељ се мора на тако знање свога ученика обазирати. За то и *Дистервег* вели: „Почни предавање са гледишта ученикова.“ И ова се метода зове субјективна јер је развитак учеников свуда прво, што се мора мотрити и по њему се управљати.

IV. Правило.

Буди умерен у предавању у обзиру на оно шта из једнога предмета учиш. С тога се ваља учит. чувати :

а.) Да га његова сопствена наклоност једној науци не занесе, те да не говори ђацима, о томе све, што он зна, јер ће цељ промашити.

б.) Нетреба одма тежити за савршенством. „Забављати се толико једним предметом, док год се неисцрпи, то је гроб доброга предавања“, каже *Дистервег*, јер таква је темељитост, као што *Магер* с правом вели, темељитост у не време. Учитељ треба само да гледи, да му ученик пре не пође унапред, док се толико неоснажи, да самостално после степено по степен борачати може, али на једноме чтепену никако се несме сав предмет исцрпети.

V. Правило.

Учитељ треба да пази, да му ђак оно што научи добро зна, и јасан појам о томе има. С тога се треба „полако журити.“ Најпре треба

један појам добро разјаснити и схватити, па онда теб на други прећи. Треба по мало, ал' добро учити, тако, да то мало чисто својина ученикова буде. С тога се ваља почешће на оно што је већ било, повраћати, јер и стари рекоше: „*repetitio mater studiorum est.*“ И то је права темељитост, а никако није много учење, нити тежња да један предмет наједанпут исцрпимо.

VI. Правило.

Ваља деци правим путем олакшати учење.

Па зато:

а.) Не учи оно, за шта није дете још до-расло. „Јер свака изрека, коју дете учи, а не разуме, шкоди,“ каже *Дистервег*. Истина је разумљива, па што дете неразумје, није истина. Тако је учење узалудно, оно залуђује још, као што *Дистервег* вели.

б.) Помози ученику, развијањем његових душевних сила. Упути га, помози му мислити, и наведи га чисто на оно што хоћеш.

в.) Храбри и подстичи мало тупље, да добију већу вољу на учење, па ће им онда и оно лакше бити, што је мало теже.

VII. Правило.

Следуј увек правој цели. То је правило за приправничке школе од непрегледне важности.

Главно је у тим школама, да се *мишлење* развије, пажња пробуди; да се научи нове предмете, разумно схваћати и т. д. Па с тога је формално васпитање притежније у свима народним школама, где се највише на развијање сила мотри.

VIII. Правило.

Ради свестрано. Свугде треба за свестраношћу тежити, и учитељ мора сваки предмет са свих страна сматрати и на једноме и истоме разна вежбања предузети. На пр. учећи читати и писати могу се лепа парчад наћи, те тако и разум забавити. Говорећи о томе вели *Дистервег*: „Више вреди један предмет с десет страна прегледати, него десет предмета с једне стране.“

IX. Правило.

Нетреба само ум знањем обогатити, него треба и осећање морал и мудрости животу подстицати. А то бива представљањем ствари, које и на морално и на естетично осећање утиче. Може и предмет, који се и нетиче практичнога живота начином учења, и достојним изражавањем правичност, скромност, самосвлад и љубав према родитељима у деци пробудити. И само озбиљно и значајно изражавање учитељство о чистим осећајима, о истини и т. д. може врло добро на ученике дјејствовати.

Х. Правило.

Уз учење нуждан је непрекидни труд учеников без чега не може бити, и то сад у школи, сад код куће. У школи:

а.) Ваља непрестано мислити, судити и испитивати, јер тако се памтење и ум развија.

б.) Ваља се непосредно забављати, на пр. преписивањем најважнијега, приповедањем, и повторавањем онога, што је већ речено.

Ван школе треба труд развијати:

а.) Учењем на памет онога, што се запамтити мора и треба. Много учење на памет за цело је голема погрешка, али треба се опет чувати и противне крајности. Умерено је учење нужно по силу памтења, јер тако оно јача, а и корисно је у неким наукама, као у историји. (О ведбању памтења види први одсек).

б.) *Писменим задатцима.* И то вреди много више него само читање или меморисање. Задатци треба да одговарају дечијим силама. Бешке треба чувати, да деца срањивајући увиде своје напредовање, што је такођер добро.

Сад је важно питање, који је начин предавања најудеснији за почетне школе? Има четири начина и у избору ваља се на околности обзирати, како би добу дечијем одговарало. И тако би најудеснији био *диалогски* начин, т. ј. питања и одговора.

Какав је то начин ?

Цело предавање састоји се у самоме разговору, и ако није вештачки сложен. Тај је начин са тако званим Сократским сродан или управо једнак, у колико се из већ претресених идеја нове рађају и оживљавају.

У дијалогском методу који се и *катихетски* зове, има неких правила, које би требало да учитељ зна. Ово су главна правила:

а.) Свако питање мора бити јасно и што простије.

б.) Свако питање треба да је опредељено, да се само једно а право одговорити може. На пр. несме се питати: „Колико опажаш ту?“ него „шта опажаш?“

в.) Питање треба да је кратко и несме више главних појмова садржити.

г.) Треба увек тако запитати, да се ма која душевна сила покрене, а најбоље *промишљање*, а треба избегавати опет така питања, на која би се могло одговорити само са „јесте“ или „није.“¹⁾

д.) Да би дознали, да ли и ђак сам мисли, треба једно исто питање обрнути, и оне исте мисли другим речима оденути. —

¹⁾ Тако је тај начин, који пређе и у Русији беше, и у самој гимназији злоупотребљаван. На пр. учитељ пита: „Јели Новгород у Русији?“ „Јесте“ одговори ученик и т. д., а то непокреће нимало дух.

Има и за одговоре нека правила, која ћемо овде навести:

а.) Ако дете неби ништа одговорило, треба питање променити, и запитати га: „шта није разумело?“

б.) Одговорили добро, треба одобрити и даље поћи. Одговор може бити добар, и ако није баш по књизи, и учитељ греша здраво, ако се здраво придржава књиге.

в.) Ако је одговор сасвим погрешан, онда је дете или расејано или баш незна или учитељ није јасно питао. С тога треба да на ново то исто пита.

г.) Ако је одговор у пола добар, онда се можда није ученик добро изјаснио; с тога треба да га учитељ опет запита повлађујући му, и да тако дете само распозна истину од неистине. Али нибада не ваља да се учитељ продере на дете са: *неваља!* јер тако ће се само дете збунити, те му неће ништа ни одговорити.

д.) Ако дете сумњиво одговара, онда можда није добро разумело питање и онда треба опет да учитељ запита: „Шта сам питао?“

Врло је добро, да дете уз одговор и питање каже. Тако ће се научити лепо и право говорити.

Јасно и живо предавање потпомаже врло учење. Глас учитељев не сме бити млаб, мртав, очи не треба да су му везане увек за књигу,

нити треба да само седи, но час да иде, час да стоји, час да стане пред ученика, и да га оштро гледи. Што је важније, треба учитељ да јасно, силно и свечано изговори. Досетљива је примедба увек на своме месту. У кратко „учи са снагом“ као што *Дистервег* вели. „Где је учитељ енергичан, тамо је и пажња жива; она се показује у сваком погледу ученикову, у његовом држању, у његовом говору — у свему“, вели исти слављени педагог.

ТРЕЋА ГЛАВА.

Вежбање разума.

Како дете ступи у школу, треба учитељ да гледи, да му ум развије. То је предмет, који је у народним школама у северној немачкој од *Баседова* и *Рохова* узакоњен. Систематично ваља ту поступити, као што ћемо овде навести.

Учитељ треба да почне свој разговор о предметима, који непосредно на децу утичу, а имена тих ствари нека деца сама кажу. За тим ваља прећи на оне ствари, које се невиде, али које су деца већ видела или осетила, па нека све кажу, што се још сећају. Тако ће се њихово уображење и говор њихов развити. Па и слике су добре и могу се употребити.

Но нужно је, да се и на *делове* обазремо.

Друго неговање разума било би дакле, да деца поједине знаке на стварима потраже и именују. Па и ту важи оно правило, кога се строго ваља држати: „пођи са лакшега на теже.“ Најпре треба оне знаке изрећати, које тако рећи, у очи падају, па онда, удаљеније. У описивању тих знакова, нужни су често *придевци*, који број, својство и изглед означају. Тим ће говор у детета само богатији бити, појмови јаснији, уображење и памтење јаче и развијеније. Да наведемо неколико примера:

Стоји кућа. Шта видите на тој кући? Зидове, врата, просове, кров и т. д. Избројте зидове, прозоре, врата и т. д. Реците: ова кућа има троја врата, дванајест прозора и т. д. Кажите ми како су врата? Четвороуголна, ниска, висока, црна, бела и т. д. Какви су прозори? Дугачки, округли, провидни, имају 4 или 6. окна. Погледајте још једанпут и за памтите све, што је у кући. Окрените се сад, па ми реците све што сте запамтили. Има један стол, округлао, мрк, чист, дрвен, на четири ноге. Шта би могли на њему осетити? Да је ћошкаст, округлао, глатак, да је на четир ноге. И шта још? Ако је стол од мирисава дрвета, могли би још и мирис осетити. ¹⁾

¹⁾ Тај начин предавања, које се *реалистичким* може назвати, спомињаше и сам *Др. Спасић* у своме „Размишљавању о напретку у просвети“, и то с пуним правом.

Даље би могли још диванити са децом: како су постале те ствари и на што су? Нешто знају деца и сама из искуства, а што незнају, треба их научити, и оно што им је нејасно разјаснити. И тако ће они знати мноштво корисних ствари, које им је у предавању добро дошло. У опште врло је корисно са стварима децу упознавати, него ли речима их мучити, јер оне и јесу само кадре право разјаснити, или као што *Рахав* у *Дистервега* каже, оне су „разјаснење истином.“

Пример.

Ово је књига. Из чега се састоји ова књига? Из листова и увеза. Да ли из оних листова са дрвета? Није, из листова од артије. А да ли расту листови од артије и на дрвету? Не расту; они се праве. Ко их прави? И шта треба ономе што прави и т. д. Или: ово је кожа. Кожа се употребљава. За што? Нека сваки на то каже, што зна. Има вас осморо. Колико знамо дакле ствари, што су од боже? и т. д.

Тако се исто вежба разум испитивањем једнаких и неједнаких ствари, или сравањем њиховим.

Треба дати ђаку видну ствар, па да каже све знакове, који су на њој једнаки или неједнаки. На пр. да ли петао у чему на овцу личи? Личи: рани се, расти и употребљава се у газдовању као и овца. А с чиме се разликује од

ње? Перјем, ногама и т. д. Затим сравнимо природне и вештачке продукте, н. пр. цвеће на ђилиму и цвеће у башти или у пољу. Даље треба деци показати унутрашњу свезу, која ствари једну с другом веже. Свезу између *знака* и *означенога*, између *повода* и *дјејства*, између *узрока* и *следства*, између *срества* и *цели*. Не треба баш те речи наводити, него треба дати, да из примера појам њихов изведу, и онда им тек треба казати, како се ти појмови зову.

Тек кад је ученик толико научио, кад је опште и различито упознао, моћи ће то све уредити и поделити. Тако ће онда лако моћи и нове појмове препознати, и увек их се сетити.

Ту има више начина од којих ћемо ми два навести, који су за нас најпрактичнији.

а.) *Разговори*. Наведимо више ствари, једнаких и неједнаких, па пустимо децу, нека нам кажу, које се даље и више међу собом слажу. Ко ће ово по природи уредити: псето, књига, зец, дрво, перо, трешња? — Псето, зец; књига, перо; дрво, трешња. Зашто је то природно? Уредити: злато, коњ, жаба, сребро, волови, коњи. — Злато, сребро; коњи, жабе, волови. — Врло добро! и т. д.

б.) Напиши неуредно на таблици више речи, а деца нека траже, шта припада једно другом. На пр. орман, рука, нос, псето, риба, трешња, штука, столица, црвено, здрав, ласта, шљива,

љиљан, лов, плаво, нога, жут, стол, ухо, болестан, млад, вребац, миш, велик, зуб, глава.

Кад уредимо долази овако:

К човеку: глава, нос, ухо, зуб, рука, нога.

Животиња: лав, псето, миш, риба, штука, лапта, врабац.

Растине: трешња, шљива, љиљан.

Својства: млад, здрав, болестан, велик, црвен, плав, жут.

Покућство: орман, стол, столица.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

Читање и Писање.

У најновије време сасвим је промењен начин, по којем се учи читати. Старији начин и у најназадњем делу Немачке и у Швајцарској са свим забачен, по коме су деца увек за учитељем само А, Б, викали.¹⁾

¹⁾ Ваља пригрлити оно, што нам је већ и Др. М. Спасић о томе поворио и препоручивао: »Съ писаномъ починати дѣцу настављати у познавану слова и т. д. не само што е лакше, него е и сходни е силу мишљња деце упражњавати и дѣятелность развијати... Садъ постоећи начинъ наставленія у нашимъ училиштама не само да нема саюза са природнимъ осећанјемъ и дѣвствомъ дѣце, и да ово неподкрепљава, него јоштъ у неку забуну заводи... ја се за нѣга (начином се писањем учити децу читати) изяснявамъ и желимъ да се онъ кодъ насъ у јавна наставленія уведе.«

Нов начин, који од *Гласера* долази, па који је и у Француској под именом „*Escriture-lecture*“ познат, састоји се у томе, да се деца писањем науче читати, т. ј. *учити читати треба да је спојено са почињањем писања.*

Ми ћемо се у овој глави са свим *Дистервега* држати :

Пре читања треба да увек писање долазе, јер док год се није писало, није се ни читало, а пише се, да би се доцније и читати могло. Дакле читање и писање мора бити спојено, ако нећемо да само писмена прецртавамо, него и мисли вазујемо. Нека учитељ напише на таблици писмена, почињући са најпростијим, па нека то стоји пред децом више дана, и нека добро утубе име тих знакова. Нека деца препишу то на своју таблицу, па нека их уче изговарати и писати. Поступајући тако редом све полако, могла би деца врло на брзо научити А, Б, читати и писати. Тако исто ваља радити при срицању, и читању речи и слогова и читавих изрека, па ће дете заједно научити и писати и читати. А кад је једанпут писано значитати, научиће врло лако и штампано. Ту треба само неколико недеља.

Очевидно је, како је добар, природан и користан тај начин. Одмах у почетку рада дете је свестно, самостално и просто сваке механике, почем је по старом начину за њу привезан, и

још за једно зло, као што се и *Спасић* тужи, а то је, да деца одмах како узму буквар да сричу или читају, на памет говоре, а у књизи незнају изговорену реч показати.“¹⁾ То је зло, које се свуда налазаше, где се старог начина придржаваху, па које се још и сад тамо налази, где тај начин влада. Узећи по новоме методу, науче деца и читати и писати, а доцније се и душевно тако развију, како ни по којем другом немогу. Деца, која тако само једну годину уче могу врло лако и без великих погрешака оно писати, што им се прочита.²⁾

За две године може се по *Дистервегову* мишлењу потпуно научити читати. Све остало време на селу, где три разреда има једну, а у варошима где четир ту две године треба употребити на *логично читање*, т. ј. учитељ треба да иште 1.) да му ученик разуме смисао једне изреке, 2.) да ученик пази на она правила, што су основа читању. Да би прво постигли, треба учитељ да узме један део или изреку, па да је разложи, али логички а не граматички, т. ј. ваља питати за оне предмете, о којима се говори, шта се у њима каже, како и под којима условима и т. д. доб год nebude ученику свака мисао, њихова свеза и целина јасна. А то разлагање

¹⁾ „Разумишљивањ о напредку у просвети“ од Др. М. Спасића. стр. 24.

²⁾ То беше у школама *Грасова* начина.

мора увек тако бити, да ученици просто могу приповедити садржину онога дела, јер врло много до тога стоји, да дете и разуме оно, што чита.

Али ни правила читања не треба са свим пренебрегнути. Најглавнија правила, на која мора учитељ ученике сећати, ова су:

1. Оно што опредељује треба јаче ударити, него оно, што је опредељено.

2. Изрека у којој се приповеда, спушта се гласом.

3. Изрека, у којој се заповеда подиже се гласом.

4. На реч, којом се пита у једној изреки треба гласом ударити и подигнути.

5. Између речи једнога значења меће се почивка.

Речју: учитељ треба да добро пази на правилност, на точност читања ученика својих. Ако погреше, ваља их пустити, да се сами поправе. Ученик треба увек да каже, кад што чита, *зашто* тако чита? И тако ће онај сахат у коме се чита, права душевна радња бити, а не одмор, као што је сада. ¹⁾

¹⁾ Ни наше „Читанке“ неодговарају са свим потреби, па стога би врло благодаран и користан посао био, да се и оне, као и све друге шкољске књиге на онај ступањ савршенства, који је данас, подигну и по нашим потребама удесе.

Ми знамо, да је тешко, ал' само изјављујемо као жељу нашу: да би ваљало и стенографију у реалкама увести. Корист је стенографије велика и разна. Узмимо само на пр. колико би вредила стенографија једноме ђаку, који дође у гимназију, а затим у велику школу, где би без по муке предавања бележити могао! Па и за оне, који одмах у јаван живот ступе, била би онда од велике хасне. Али наравно, ми немамо зато још учитеља, и ако би се лако могло научити, јер имамо упуство од професора Миловука за то. То се неможе одмах увести, ал' опет препоручујемо старатељима просвете, да се обазру на то.

ПЕТА ГЛАВА.

Учење српскога језика и вежбање у писању.

Најближе сврхе изучавања свога језика ове су:

1. *Да свако дете зна своје мисли право написати.* То бар треба да се у малим школама постигни и да свако дете зна, кад из школе изиђе, оно што мисли, просто напише, као писма, рачуне, квита, исправе и т. д.

2. *Свако дете треба да зна облик језика, и да све оно разуме, што се у њему каже, напише или штампа.* С тога није толико синтакса нужна, и

да би право писали, неморамо знати, шта је све правилно, шта не, него треба само пазити и угледати се на оно, што је већ правилно.

Треба дакле прво научити: гласове, спре-зање, склањање и слагање изрека и т. д.

То је спољашњост. Али је та спољашњост уједно и тело унутрашње душе, т. ј. представа, појмова и њихове свезе, које обликом језика постаје. Сваки народ базује своје мисли, начин свога мишлења и цео састав свога унутрашњег живота својим језиком. Па зато учећи дете своме језику, отварамо му поглед на живот његова народа и на стање образованости његова на-рода, којег је он члан.

И у нашим се почетним школама учи гра-матика српскога језика све до синтаксе, а сле-ства тога треба да су та, која смо по *Дистервегу* теориски разложили. Али да би та сзедства јача корена обухватили, требало би и у трећем разреду учити језик, јер иначе га не би деца са села задоста учила, а варошка би деца могла и две године учити, да им са свим у крв пређе.

Какав треба да је начин предавања?

Дистервег излаже ту више правила, од ко-јих ћемо ми некоја главнија навести.

1. *Учитељ треба детету све појаве језика да изложи, као што се обично у животу почиње, говором, читањем и разлагањем. Учењем свога језика треба да наставимо, оно што је природа*

почела и треба говором, пажљивим читањем удесних комађа, устменим и писменим вежбањем да ученику таку готовост прибавимо, како би он све што се пише и говори лако и право разумети могао. Учитељ треба од прилике овако да поступа: а.) Јован не слуша свога оца. — Шта је овде именитељ? Има ли више имени-теља? б.) Склањати; нека учитељ зада што ученику, и вежбања ради нека му ученик напише то. Или нека учитељ сам напише једну реч на табли на пр. *човек*, па нека пита ученике, како је та реч редом у свима падежима, а ученици нека му на питање одговарају. А научели већ једаред деца склањати, онда нека напише различне падеже на табли, па нека пита, која реч у коме падежу стоји. То исто важи и за спре-зање, а уз то треба још да учитељ разјасни, како су постала различна времена, шта значе, како су по природи ствари основана.

2. *Учитељ треба да разјасни облике разлагањем (analysis).* К вазпитању човечијем спада не само да право поступа, него да зна и правила и законе, по којима поступа. Треба дакле разложити изреку. Језик, кога човек говори, јесте целина; он не говори само речи без смисла и значења, него рећи, изреке, мисли и мишљење. Органска је целост дакле ученику прво позната, по томе познатоме треба непознато придодати, због чега се увек и почиње са посматра-

њем појединих изрека. А честице тих изрека могу се само аналитичким путем наћи.

3. Учитељ треба по стављеним условима да стави уз разлагање и слагање изреке и да даје о томе удесна вецбања (syntesis). Знак доброга обучавања показаше се онде, где је увек уз учење и увиђавност и вецбање и готовост. Облици једнога језика могу се, како се до потпуне јасности уздигну, у органску свезу довести, кад кажемо, како то бива. На пр. треба узети поједина окончења свакога падежа из једне изреке, па их у нову изреку сложити тако, да нове изреке с оним истим окончењима постану. Или нека учитељ пита: у којима се изрецима можемо коњунктивом послужити? а ученик нека сложи једну изреку, која би томе питању одговорила. И тако дакле учећи језик морамо и знати и моћи, и учити и вецбати се, па ћемо доћи до јасна и добра посла.

Исто је тако нужно знати и лепо написати, јер и то приноси доста изучавању језика. С тога треба већ у основним школама настојавати, да се деца и писмено вецбају. Почетак треба, да је што простији, што лакши. Учитељ треба у почетку да помаже, и да разјасни онај предмет о коме ће писати, а ученик да само добро препише.

Учитељ треба још да на следеће правила пази, која по *Нимајеру* наводимо:

1. Треба с најлакшим почети. А то је сла-
гање субјекта с придевком или именице с гла-
голом, који једну радњу, једно стање показују.
На пр. шта ради псето? лав? марлив ученик?
Шта се ради с млеком? То треба од прилике
да је предмет једнога задатка.

2. Треба повести говор о каквом стварном
предмету, па то после написати.

3. Нека ученик *једну* мисао на више начина
каже. Тако ће се деца научити мислити, и за-
доби ће лакост и богатство говора. На пр. из-
река: радујем се, што вас опет видим, нека се
шест пута увек друкчије каже: 1. Радујем се
што вас опет видим. 2. Врло сам обрадован,
што вас опет видим. 3. Голема је радост моја,
што сам вас опет видео. 4. Радост моја, што
сам вас опет видео, голема је. 5. Врло се ра-
дујем што вас опет видим. 6. Што вас опет
видим, врло се радујем.

4. Нека учитељ што чита, без тачке, запете
и других знакова, а ученик нека пише и сам
их помеће.

5. Нека учитељ што приповеда, а ученик
нека каже оно, што је чуо и запамтио, а учитељ
опет нека га поправља ако се где не изрази
добро.

6. Нека учитељ прочита једну песму, а уче-
ници нека то исто другим речима напишу.

7. Нека ученици пишу писма, признанице, обвезнице и т. д.

И тако би било са свим доста за почетнике.

Но такви задатци имају своју пуну важност тек онда, када их учитељ прегледи, поправи и пресуди. А учитељ треба да пази:

1. Да све лепо и строго прегледи и поправи, али да се несмеје, непобија и презире оно што неваља.

2. Да поправљајући каже узрок зашто неваља и да каже, како би требало да буде.

3. Да се поправљајући обзире на способност ученикову. У први мах може се само изискивати разумљивост и граматичку правилност а никако лепоту и силу речи.

Па кад један пут учитељ поправи, онда би добро било, да још једанпут то исто зада, па да види, колико се ђаџ с тим користио. Учитељ треба још, да увек писмено поправи, а затим тек, да каже и разјасни ученику зашто је тако.

ШЕСТА ГЛАВА.

Р а ч у н а њ е.

Скоро сваки човек, живећи с људима, увиђа, да му је нужно, да зна *рачунити*; па и онај боји се може свакога васпитања одрећи, без овога не може бити. То сведочи и наш „рабош“

који „ништа“ друго није, као што Др. Спасић вели, „него прост рачунъ, когъ цифре рабошке заступаю. ¹⁾ Дакле рачун је нуждан једно стога, а друго што рачун добрим начином врло много развитку разума приноси.

Али ту стоји много до начина — метода. Само механичко рачунање не поможе ништа разуму и оно ће га увек изневерити, како отступи од правила. С тога треба увек да учитељ на основе и разлоге упућује и да што јасније говори.

Прво аритметичко вежбање треба да је *рачунање у глави*, само се мора учитељ узимајући примере обзирати на ученика, на његову способност. Деца треба да се вежбају прво *бројањем*: најпре редом, па обостраг, па преко реда, па мењањем, додавањем или одбијањем бројева као: 1, 4, 8, 12, 16 или 50, 48, 46, 44, 42, или мало теже: 100, 93, 86, 79, 72... А како науче до *сто* бројати, треба им одмах задавати *помање* рачуне из њихова круга. На пр. видим, тамо стоје 5 деце, одавде иду још 4, а тамо опет има 2 — колико има свега. Из Алексинца у Јагодину има 2 дана, из Јагодине у Смедерево 2 дана, из Смедерева у Београд 1 дан, колико има дакле дана од Алексинца до Бео-

¹⁾ Педагогично-методично настављење стр. 55.

града. — У нашој башти беше 15 дрвета: Ове смо зиме 3 исекли, колико је још остало.

И тако ће дете научити и *сабирати* и *одузимати*, а неће писати бројеве и неће ни знати, како се то зове.

За тим пођемо даље: Јовану има 6. година, а Ђорђе је двапут толико стар, колико има Ђорђе година. — Када твој отац сваке недеље по 1. цванцик уштеди, колико ће уштедити за 4. недеље? — Кад мати 15. јабука и 5 деце има, па хоће наједнако да подели, колико ће добити свако дете и како ће она то поделити? Она ће дати најпре сваком по једну, и то су тек 5. јабука; сад има још 10.; она ће дати опет сваком по једну и после још поједну. Има ли мати још јабуке? Нема. Колико има свако дете јабука? 3 јабуке, јер 3 пут 5 јесте 15.

Тако ће се деца научити: *множити* и *делити*.

И сад тек може наступити право учење рачуна поправилима, почињући са редом бројева. Најпре ваља деци показати и разјаснити, како од броја 10. већа бројеви постају и како величина броја од места зависи.

На следећи начин може се помоћи и олакшати у томе: узми много новчића, изброј пореду 1—10., па их зави. Па онда опет 10. Па кад на пр. добијем три така фишека, а остане још на пр. 6 новчића, онда мети оне фишеке на леву а оних 6. новчића на десну страну. И тако

Ћеш врло лако увидети, да све 36. новч. имаш. — Сад дакле има дете појам о *десети*. Узмимо десет каких рпица, завимо их све *уједно*, помакнимо их за једно место даље на лево и обележимо са 100. Неколико пакова од *десетица* метимо на друго место, а до њих неколико јединица још. И тако ћемо добити на пр. број 136. Број напишимо на стол, и метнимо сваки свезак на свој број. Тако ћемо добити јасан појам о *десетинама*, *стотинама*, *хиљадама* и т. д.

Па све четири врсте рачуна могу се тим начином проучити.

„*Једанпут један*“, мора се добро на памет научити, а тако исто „*један и један*“ треба вецбањем усавршити. На пр. питај: колико је 8. и 5? 5 и 8? колико је 5 и 18? и 18 и 5?

После тога може се прећи на све четири врсте рачуна. А да би правила добро утубили треба се вецбати и примерима расветљавати.¹⁾

Ми ћемо овде навести по *Нимајеру* општа правила за рачуњање.

1. Треба избегавати одмах у почетку велике примере. Они убијају детету вољу.

¹⁾ И ја морам казати овде своју жељу, као и Др. Спасић, да би ваљало и разломке у нашим малим народним школама учити, јер је нужно у животу, а неможе сваки доћи у гимназију, да ту научи.

2. Најбоље је узимати примере, који збиља јесу, или бар могу бити и то из дечија живота и круга. Том приликом може се упознати права вредност ствари, па и у мери, новцу и делењу времена поучити.

3. Нека учитељ не да ученику уређен рачун, и нека га не напише сам на таблици, него нека га само каже, а ученик нека га уреди и напише.

4. У предавању ваља тако поступити, да у задатим примерима увек дође и оно, што је већ било. А кад једанпут прођемо све врсте рачуна, онда се ваља већбати задатцима, и ученик нека увек каже, кад му учитељ зада који рачун, у коју врсту спада, и нека га сам приреди.

5. Нека учитељ код једнога рачуна увек спомене и запита и оно, што неспада у уређење рачуна, па ће ученик тако научити мислити, пре него што га уређивати почне.

6. Треба непрестано у глави рачунати, и то нека постепено бива. Уз то се може и надтицање код деце пробудити, што је врло корисно.

7. Нека учитељ прегледајући израђене примере не каже само добро је или није, него нека покаже и поправи погрешке.

Све што је речено за четири врсте рачуна, важи и за *тројно* правило (*Regel de Tri*). И ту се мора најпре учити у глави рачунати. У осталом, већ је Др. Спасић доста темељно о томе

говорио, па учитељи који већ имају његову књигу у рукама, нека послушају његова упутства: ми им не умемо ништа ни новије ни боље казати.

СЕДМА ГЛАВА.

З е м љ о п и с.

Земљопис је за свакога човека од преке потребе. Без њега неможемо распознати ни онај простор, где живимо, нити разумети историју садашњости.

У трећем и четвртом разреду наших народних школа предаје се земљопис, и ту треба деца да науче толико бар, да имају појма о картама, о облику земље, о глобусу, кога треба сваки учитељ да има, о састојцима земље, о постању река, мора и различних људи по месту.

Што се тиче начина, по којем би земљопис ваљало предавати, ставља Нимајер следећа правила :

1. Учитељ треба да пази, да се ученик не оптерети многим предметима. Треба језгровито учити, ал' не опширно, да би ученику што јасније било.

2. Учитељ треба да гледи, да му деца с разумом уче, а не само да тубе имена и бројеве. А разумно и на корист своју учиће деца, ако

им учитељ увек покаже земље какве су и како је природно боља једна од друге, како је где просвета продрла, како вештачки продукти природне заменише, како трговина народе веже, како је својство кога народа, како се из суровости изобразише и подигоше и т. д. А то све ваља да јасно и лепо каже, како ће га и деца разумети.

3. Учитељ особито треба да пази, да научи ђака, да се зна сам наћи и управљати, и да зна положај и границе земаља и вароши, да зна ток река, удив у море, својство и употребу продуката познати и представити.

У томе се можемо следећим начином помоћи:

а.) Треба деци добро научити, шта је исток запад и т. д. па онда их пустити, да сами кажу, са свога гледишта, како која земља или варош лежи. На пр. којом би страном морали ударити, кад би хтели у Београд! Кроз коју би капију морали ићи, кад би у Цариград хтели? Дакле где лежи Цариград?

б.) Треба добро пазити и точно тражити и забележити на картама земље, границе, мора, реке, вароши. *К. Борман* каже: „Учитељ треба за тим да иде, да му ученик зна читати карту, па оно што види да чује, што је забележено, да му је и описано одмах.“¹⁾

¹⁾ „Упуство к изображењу учитеља.“ II. стр. 8.

в.) Кад ученик научи једну земљу, нека је онда сам из главе испише, јер корисно је и кад из карте прецртава, а овако је много корисније.

г.) Треба окружити на табли као неку земљу. А деца нека кажу онда, где које место спада, па како рече, онако треба прибележити, а други нека поправи.

д.) Треба с децом заједно пролазити земље на карти, па тако пролазећи нека увек каже учитељ какве су где трговине, продукти, реке земље и људи. Тим ће и предавање живље бити.

4. Учитељ треба да се повраћа с ученицима на оно, што је већ било, да опет добро проуче. То се може и на редовним сахатима.

Код физична и математична земљописа мора учитељ гледати, да најпре деци разјасни и представи све оне појаве на небу и на земљи, које ми видимо. А то су: Обзор, стране света, свакидашње путовање сунца, као што се нама чини, уплив сунчев на земљу, привидно годишње мичање сунца и његов уплив на дужину дана и годишња времена, деоба земље по њеној клими, појаве са месечева путовања и т. д.

У осталоме ми се слажемо са Др. Спасићем, да учитељ треба у српским школама, говорећи о народима, да мало застане код великога Славенског племена и да подробније о њима прозбори. А да о Србима на по се још више коју рећи ваља, разуме се по себи.

Тодико о општем земљопису.

Ћ овом спада још и земљопис свога ота-
чаштва, као и свију оних места, где Срби живе,
као Црна гора, Босна, Херцеговина и т. д. А
ту важи опет све оно, што је Др. Спасић у
својој више поменутој књизи о томе говорио.
Само би желели, да се учитељи придржавају и
овде свију правила онога начина, која смо горе
изложили. ¹⁾

ГЛАВА ОСМА.

И с т о р и ј а.

Историја, живот, и тежња људи у опреде-
љеном времену и простору остаје велика и важна
за све земље и сва времена. У историји лежи
права основа душевнога изображења народног.
А поред тога из искуства знамо, да деца сама
зарана још жедне за историјским знањем, и то
је доста, па да се историја уведе у народне
школе. Али у нашим основним школама не може
ни говора бити о пространој, *општој* историји,
и ми се морамо задовољити са историјом нашега

¹⁾ Нови педагози желе опет сасвим противно ономе, што је
код нас сад, т. ј. да се најпре земљопис свога отачаштва,
онда општи учи. Међутим, ми навађамо то овде само
зато, не били стручни људи о томе реч повели, а неиз-
ричемо се ни за једно ни за друго. —

народа, докле се не унапреди опште изображење наших учитеља.

А што се начина предавања тиче, навешћемо нека правила по *Нимајеру*:

1. Учитељ треба да је умерен, т. ј. треба да бира и да даје све важније и славније ствари, и да их оддваја од незнатних. Маленкости и многе незнатне године, нека изостану.

2. Треба свакојако гледати, да памтење умним утисцима помогнемо и догађаје каквој слици применемо. А то би се особито могло у историји нашега народа, јер су сва дела и главнији удеси скопчани са владоцима (на пр. Душан, цар Лазар и т. д.). Треба дакле да имамо у историјама за народне школе наше све слике владара наших. Па онда би могли још учитељи и место радње (на пр. Косово) географском картом преставити, која би увек требала да је учитељу на историјском сахату на руци. Најпосле могли би имати још и једну таблицу, где би све године назначене биле.

3. Учитељ треба историју темељно да предаје, т. ј. треба јасно да престави извор, свезу и праву истину догађаја, ондашњих обичајева и народнога мишлења.

4. Учитељ треба да подстиче ученике, да сами мисле, да све што је племенито и велико (као Милош Обилић) осећају а што је ниско и просто (Вук) да презиру из свега срца. Ученик

треба да жарко осећа сву радост и терете свога народа, па ће онда историја бити клица, која ће најлепшим родом родити по народну слободу и величину.

5. Учитељ треба да много полаже на повраћање а особито, код оних лица и времена, која су најважнија у историји, као: Постанак Српскога Царства, пропаст, преселење Срба у мађарску и т. д. ¹⁾

ДЕВЕТА ГЛАВА.

Хришћанска наука.

Предмет је хришћанске науке сам бог, па с тога је и та наука предмет најузвишенији, како га само душа човечија мислити може. Тако почиње познати педагога *Борман* говорећи о религији.

Па из тога кратког ал' ваљаног и потпуног одредења Хришћанске науке може се видети од колико је важности она за основне школе.

Она заузима од како је школе прво место међу наукама како по науци, тако и по времену. Учитељ хришћанске науке мора бити најпоштенији, најискуснији и најсталнији, а време

¹⁾ Најпосле морам споменути, да ништа не вреди учити на памет само; а то се почело на жалост и с историјом терати. Желили би да се прекине то. —

треба да је, када још није душевна снага на-презањем замућена (из јутра).

Али и ту као и код других наука треба постепено да иде, т. ј. треба у више течаја поделити.

У првом течају треба поглавито морална и хришћанска осећања пробудити и јасност, истину и дјејство њихово живо преставити. То се може од чести молитвама и химнама постићи, само кад се учитељ потруди те им све добро разјасни. А да је најудеснији начин још у томе, говорити о величини божијој, о свемогућству његових речи, о милости његовој, давно се већ обистинило. Учитељ треба да упозна дете са вером својом простим приповедањем, а да све друге особности остави.

У другом течају (код нас у другом разреду) треба се већ на целину, обзирати, а то ћемо у светоме писму наћи. Ал' учитељ нека не заборави, да је та св. историја основ вере, с тога не сме никада оно говорити, о чему би се деца могла посумњати. А уједно треба учитељ да мисли, да је света историја школа моралнога васпитања за цео живот човечији. Па с тога несме он велике хисториске карактере површно узимати, него темељно, па нека их и са животом нашега времена скопча.

У трећем течају (код нас у трећем разреду)

треба учити праву науку хришћанску, а зато је са свим „кратки катихизис“ наш удесан.

Што се начина тиче, ставља Нимајер следећа правила:

1. Што је млађи ученик, тим више треба учитељ да се потруди, да му ослади наука, дакле да памтење неоптерети одвећ. Уз то треба још сва средства да употреби, да у њему пробуди осећање за морално добро и верозаконску истину.

2. Учитељ треба да додави истој науци особиту свечаност и важност, и то подстицањем срца топлим молитвом и срдачном песмом. По ту треба да учитељи добрим примером преходе, и да први топлим, побожном молитвом отпочну. Ту треба баш да су дела и речи у складу.

3. Треба се попаштити, па у свакоме сахату бар један главни појам, што боље разсветлити. Не треба по много узимати, него по једно, па се сократским разговорима уверити, е да ли је тако.

4. Учитељ нека не пропусти прилику да увери ученика да је вера *истинита* и *божанска*.

Поред науке хришћанске могло би се још и *певати*. Али о тој науци не може још у нашим школама ни говора бити. Докле наши учитељи научним путем не дођу до вештине певања, коју професор *Хенчел* „ујединењем свирке и пес-

ништва“ зове, дотле нема од тога у нас ништа. А за разгревање наших прсију побожним осећањем, довољно је наше *црквено певање*, и то негујмо озбиљскима; колико оно венешто било, увек је од велике важности.

III. ОДСЕК.

О ШКОЛСКОЈ ДИСЦИПЛИНИ.

ПРВА ГЛАВА.

Неке примедбе о школској дисциплини.

§. 1. *Значај дисциплине.*

Као што је свима педагозима познато, учитељима је најтеже одржати ред, ал' је и од највеће користи и од највећа замашаја. Дисциплина је од велика замашаја, јер она садржи све, што се физичнога, интелектуалнога, и моралнога васпитања тиче свију ђака у школи. Она је од највеће користи, јер она утиче на цео организам школе, и од ње зависи напредак школе, радост учитељства, па од чести и његово достојанство и достојанство школе пред светом. Учитељ средњег дара може много урадити ако је у школи ред, мир, пажња и послушност, а на против где тога нема, ту неможе ни

најбољи учитељ ништа много урадити. Један део ђака неслуша га, јер мисли на жагор, што је уз њега, други га опет неразумје, јер и није навико пазити, трећи је опет у пола само предавање чује, јер је доцне у школу дошао. Ако је и послушност ту, али не онако точно, као што би требало, онда је од мале вајде. Јер му једно од најглавнијих својстава фали. Најпосле дисциплина је и најтежи посао учитељева позива, јер она не иште само бодру пажњу, мишлење, ревност и побеђење самога себе, него и к'о неки дар у бирању правила, којих би се имали држати.

Таква је важност дисциплине.

§. 2. *Начело дисциплине.*

Ваља нам запитати, шта је начело школске дисциплине.

Начело је дисциплине управо, да моралан ред међу децом постави и одржи који њиховоме понашању и ревности њиховој таки правац даје како педагогијским намерама школе у обзиру на свако дете на по се понајбоље одговара.

Задатак је школске дисциплине дакле следећи :

1. Она треба да се постара да свако дете у школи увек у доброме одношењу према целини стоји, т. ј. према учитељу, и према већим и мањим друговима.

2. Она треба да пази, да се свако дете по својим силама занима, да не би у тај грех пало, да се овај или онај сахат на празно неprovede.

3. Она треба да гледи, да се деца међу собом лепо пазе, да се јачи слабијима неспрдају, да богати сиромаше презиру, него што више, да мање веће за обрану узимају, и већи мањима да помажу.

4. Она треба да се брине, да се свако дете радо постојећима уредбама шкољским подвргну.

5. Она треба да чува, да се деца неогреше о ред школски, а згреше ли један пут, треба да их на време казни, и да учини, да су пред децом понижени, и да то тек изнимка буде. И

6. Она треба да гледи, да су деца голико разборита, како би у науци добро напредовати могли, т. ј. не треба ни да су сувише узбуђени, што би их узнемиравало и бунило у предавању, ни да су тупи, равнодушњи и мртви, боји нису кадри ни пазити.

§. 3. *Дисциплина као цел.*

Дисциплина се може са два гледишта сматрати: Са првога изгледа као цел, са другога као средство.

Као цел дужна је она:

1. Јавни мир и ред међу децом одржавати, да би школа као организована целина изгледала.

2. Дужна је она тај организам тако уре-

дити, да свако дете тако напредује, као што његов дар, његово посећавање школе и време у школи иште.

У колико се дисциплина као целъ сматра, дужна је она, да потребу онога времена, у коме јесмо, подмири а правила у томе нису строга, јер се само на најближи утицај мотри. Она на- личи у томе са свим уредбама какве веће или мање грађанске задруге, само што је учитељ ту и законодавац и управитељ и судија и све друго што је једној задрузи нужно. Дисциплина само као целъ сматрана треба ред, мир и сношај међу децом да одржи. Отуда ће и добри успеси развити, али не онако, као што целъ школа захтева.

§. 4. *Дисциплина као средство.*

И ако дисциплина, као што реко смо, за тим иде, да дружевност одржи, опет је њено више одредење, да вишој цели као средство служи. И у томе обзиру треба она да гледи, да школа свој задатак на сваком детету што савршеније изврши. Школу нетреба сматрати само као неку учионицу, у којој се само ко- рисна знања казују. Задатак је школе облаго- рођење мишлења. То је права целъ дисциплине, без које нема ни унутрашње свезе, ни спо- љашња достојанства.

Ред, који је нуждан за школу, и ревност

могу се силом присилити, али ту се рађа мишлење, које је по морално изражање штетно. Зато та цел одбаца све, што би учитељу карактер насилника дало, а нуди му све, што га као оца деци представља, и ако то често потеже бива.

Свакојако најнужније је овде да се дружеван ред и по дужности делање одржи, а када се то постигне, онда ни више гледиште те ствари несме се из ока пуштати. Дисциплина као средство, да се до моралнога васпитања дође није скучена само на тај круг, кога она обузима, када као цел служи. Она није само тачна у одредењу догађајива међу децом, негледајући само на спољашње појаве, него и на њихов дух, него је она и ту на више страна са свим неограничена: на пр. надзор над понашањем децијим ван школе и школскога времена, одржање слоге међу њима, одредење границе преступа и правде њихове и т. д.

§. 5. *Обим дисциплинских мера.*

Врло су различна средства којима се добра школска дисциплина увести и одржати може, као што је и њезино дјејство врло различно. Скоро су сва така, да су у добрим рукама врло корисна, а у рђавим да мало вреде. Све мере, којима дисциплина постоји, оснивају се на учитељевој личности, на добрим уредбама, корис-

ним правилама, на бризи, да се деца сачувају од погрешака, на кажњењу учињених престопа, и најпосле на добром начину предавања. И она дисциплина, која у свему томе успева, заиста је изредна. Па и кад деца оставе једанпут школу, увек се радо сећају, јер така је школа угодност и за учитеља за ученике.

Ал врло су ретке школе, које су толико развијене, јер ретко је наћи, где су сви они делови спојени. А свака оскудица доноси очевидно штету души оне целине.

§. 6. Поглед на добру уређену школу.

Који су поглавити знаци добре дисциплине? Небројени знаци опажају се на деци, по којима се може душа њихове уједињености познати. Најглавнији су ови:

1. На деци добре уређене школе опажа се пристojно понашање, а на свакоме појединце види се, да су под упливом непрекидне поуке били.

2. Деца поштују свога учитеља, а то показују тиме, што се труде да му мисли погоде и испуне, и што се чувају, да га не наједе.

3. Деца теже, да се узајамно помажу, они попуштају и мрзе све, што друга не ваљала деца чине.

4. Они долазе увек на време у школу, и врло су јој наклоњена.

5. Они држе своје школске ствари у реду, и имају све у своје време.

6. Они се труде, да све лепо и уредно израде, што им се зада.

7. За време предавања највећи је ред, мир.

8. Ако би се морало казнити, казањ би увек код њих користила, јер њима непада то као увреда, као што је код рђаве дисциплине. Код њих доноси каштига кајање, а кајање поправљање, а код рђаве дисциплине рађа она личну освету. —

ДРУГА ГЛАВА.

Општа правила за одржање школске дисциплине.

§. 7. *Како се долази до дисциплине.*

Добар устав школски састоји се из више појединих мера. Оне ће га одржати, па и подићи, ако падне. Та се правила оснивају од чести на друштвености, од чести на детињој нарави, од чести на карактеру школе, а од чести на особи учитељевој и на особитоме одношењу у коме он са својом околином живи и ради. Многа од тих правила имају по себи релативну вредност, т. ј. код једнога дјејствују много, код другог ништа, како се већ по својству ствари употребе. Дужност је дакле свакога, који има посла са шко-

лом, да што више тих правила скупи, која се са особитим одношењима слажу, у којима се он са школом налази. А то није ни тешко. Здања школска, расположење међу децом, особито је одношење према појединој деци и свету, и различне друге околности, дају му још много средства, да нема скоро шта ради, него да правила свога поступка, као што се по околностима показују, скупља и у један систем сложи, који његовome делању одговара. Али ту нетреба заборавити, да и та правила по времену удешавати ваља, јер једна иста никада немогу за сва времена бити.

§. 8. *Економско употреблење дисциплинских мера.*

Сабере ли учитељ довољно правила, то нека одмах гледи, да их и штедљиво употреби. Па када једно средство његовome послу недостиже, нека одмах и друго употреби. Знајући да имамо довољно средства, да оно што хоћемо и извршимо, добијамо и нужне поуздање у наредбама, и потребну важност у заповедима. Па када и деца познаду ту моћ учитељеву, неће им се ни они ни у чему противити, јер они осећају, да им је најбоље, ако се подвргну тим захтевањима.

§. 9. *Утицај учитељев на децу ван школе.*

Учитељ се мора старати за понашање дечије и ван школе, јер је школа и васпиталиште. Пре

свега нужно је, да учитељ пази како се деца до школе понашају, једно с тога, што они и сами ту још најживље своју зависност осећају, а друго што ту најлакше зло могу учинити. Јер на сеоској школи, где се деца из више села стичу и заједно иду, збирају најчешће и најрадије своје несташлуке. С тога треба учитељ да нареди надзор над том децом. Нека избере највећег и најпристојнијег од њих, па тај нека пази да деца увек на време дођу кући, да су путем мирни, да мање већи ненапастују, и да свакога, кога сретну лепо и учтиво поздраве, а за све то, да је он одговоран. Тај надзорник може се свакога месеца мењати. А сваки дан после молитве треба учитељ да пита, је ли се што десило, што би ваљало испитати. Догоди ли се тако што, што би се морало казнити, и то на томе њиховом путу, то нека га учитељ осуди, да недељу дана мора сам ићи, и толико заостати у школи, док се они одмакну, како их више неможе стићи. Та је каштига осим што ће осрамотити кривца, и тешка за дружевну децу. —

У вароши кад иду у школу не мора се баш толико пазити на њих, али нетреба да забораве, да су и ту под надзором. Затим нека забрани учитељ деци, да не иду у механе и кафане и т. д. да се незабављају са непристојним играма, да не узме тичија гњезда, и томе подобна. Нека

учитељ опомене децу, да сваке недеље у цркву долазити морају, ¹⁾ а свакога понедељника нека се извести, које преступило његову заповест. Таким начиним привикну ће се деца за навек да у цркву иду. Ал само присиљавати не сме, јер ће онда црква деци отужна бити.

§. 10. *Како стоји учитељ према ученицима.*

Одношај између учитеља и ученика треба брижно неговати. Срећа свакога детета треба да на срцу учитељевом лежи, а свако дете опет дужно је безусловно слушати учитеља и срдачном наклоношћу благодарити му на добротинству његову. Како се може тај одношај међу њима одржати, говорићемо у другој глави. Није тешко наклоност дечију задобити. Треба само показати, да смо и ми њима наклоњени, треба непристрасно с њима радити, треба са слабима трпљиво обходити. Али ту треба и особита личност, да то све изврши, и о томе ћемо доцније говорити.

§. 11. *Достојанство учитељево.*

Учитељ треба да се поглавито брине о одржању своје важности. Уважење, које човек међу људима има, оснива се на поштовању онога

¹⁾ Наравно да се мора изузећи тај случај, где је црква врло далеко, и овде деца неби без родитеља могла ићи.

звања у коме је, на личном понашању и гласу, кога међу својима задобије. Сва три споменута извора морају се спојити, да би до достојнога уважења дошли. Учитељ треба да много држи на лично достојанство и на част свога звања, и да све избегава, што би му добrome гласу сметало.

И о одржању достојанства личним понашањем могло би се следеће казати: добра су деца по природи наклоњена да свога учитеља сматрају као много узвишенијега над собом. Али кад деца виде, да се учитељ мекушки понаша, да непристојно говори, да не влада сам собом, да је смешан, онда деца не само да га неће поштовати, него ће га још и презирати. С тога треба учитељ да се тако понаша, како ће ученик најлепше моћи о њему мислити и држати, да је он без мана.

Добар глас може се добити само уредним владањем у животу, т. ј. правичношћу, истином, срдечношћу, племенитом верношћу и заштићавањем слабијих.

Још једно средство ради одржања свога достојанства; а то је самостално држање реда од стране учитељеве. Родитељи ће се умешати у ред школски, али учитељ нека устане против тога, јер тако ће се ред нарушити па ту онда неможе ни достојанства му бити.

§. 12. *Обучавање деце у леиом понашању.*

Добра дисциплина врло је красно средство, да се уредност у деци унапреди. Да би децу научили реду, послушности, пристојности и узајамној љубави, треба их *учити*, т. ј. треба их зарана привикнути на угледно спољашње понашање, као што се пристоји позиву школе. Али ту је нужно, да су школе тако уређене, да се свако дете, кад у школу ступи, дужним осећа, да на оно пази, што му треба, да не би међу старијим ђацима као не дотупаван изгледао. И онда нема тешкоће. Сваки човек осећа неки нагон још као дете, да се међу својима друговима тако понаша, да не би пред њих као неки особењак изашао. Обично се деца у првим уредбама сложе. Неће ли, онда им треба потребу тога разјаснити, пре него што се у школи сагреју. Јер први утисци одношаја и достојанства учитељева много су јачи, и држе и силније раде у души њиховој, него ли доцнији.

ТРЕЋА ГЛАВА.

Унапређење добре дисциплине учитељевом личношћу.

§. 13. *Први помен личних својства учитељевих.*

Личност човека показује се у својим основима, као њему самоме једва свесна појава, која

обично независи од његове воље; с тога је личност најверније огледало душе. Често, и неосећајући утицај тога, рађа у нама први поглед неке личности саучешће, поверење, поштовање или неповерење, понижење и т. д. Учитељева личност треба у својим ученицима поштовање, поверење, а по околностима и страх да буди, јер му без тога неће рад родом уродити. Али ту су му нужна она својства, без којих не може оно постићи, а то су: озбиљно држање, озбиљно, мирно и умерено предавање, које све искључује, што ствари не припада; јасан и умилан говор, што разборитост и премишљање доноси, суђење свију појава у школи по правој вредности, одважност, да сваки перед озбиљно предусретне, трпљивост, да штедећи нужна призрења може имати, свлађивање себе самога, да неби пренаглећи тешке ствари још више отешчао, и најпоследње, да се уме искуством користити.

§. 14. *Како се долази до тих својстава.*

Споменута лична својства учитељева тако су многобројна, и тако ретко уједињена, да се на први поглед може видети, да до неудесне дисциплине многих школа стоји. Јесу ли само у нечем савршена, и налазили се само нешто од њих, то је нужно следствие тога добра дисциплина. С тога нека је свакоме препоручено,

који се лаћа учитељскога звања, да оно што му природом недостаје, својим трудом накнади. Да би то постигли, добро би било, да овде сва та својства појединце промотримо.

§. 15. *Трпљивост.*

Прво је трпљивост, што особиту пажњу заслужује, јер и учитељ без ње неможе ни до чега доћи. Она се несастоји у неосетљивости каквога зла, него у способности да то толико издржи, док недође удесно време, да се помогне, даље у обзиру на недостатак дечића успевања, које трудом постаје, и најпосле у благости, ако једно исто двапут мора разлагати, упућивати и опомињати. Ако је учитељ трпљив он ће и децу поштедети, ако неизврше свој задатак. Али учитељ несме и онда трпљив бити, и децу штедети, ако су небрижна, ако не пазе, и ако су распуштена, него са свим напротив ту ваља са свом озбиљношћу до крајности терати и искорењивати такво зло, из кога се још веће рађа. Па ту када би учитељ кроз прсте гледао, то није трпљивост, него је то слабост, и невештина, која му достојанство човека одузима.

§. 16. *Како се долази до трпљивости.*

Учитељ мора већ по природи нешто трпљив бити, јер сам је никада неможе довољно задобити. С тога треба да се сви они, који имају

уплива у бирању учитељевом, обзиру на то својство, пре него што га изберу. Јер трпљивост је особито учитељу у малим школама преко нужна, где деци све најпре показати и упутити их ваља, да би се после сами могли учити. Где трпљивости нема, ту је обично следствие, да се ни човек неодаје тежем у послу, да плод свога труда пре жели видети, него што то по природи може бити, и да се увек једи. А то треба учитељ свакојако да избегава.

§. 17. *Једнакост душевнога расположења.*

Друго и то врло важно својство уважене личности јесте *увек једнако расположење душевно*. Равнодушност судије међу двема распаљењима странкама, увек је добит за обе странке, јер то им јемчи да ће судија правду изнаћи. Тако исто мора и учитељ у одржању дисциплине бити. Ако учитељ због какве распре међу децом плане, онда не само да неће моћи право судити, него оне мере, које он буде предузео, да ред опет поврати, и она каштига, што их над пецом буде извршио, престављају га као противну странку, и вређају личност; а то све распаљује мржњу у деци према учитељу. А судили о свачем мирно и равнодушно, онда нам пресуда непоказује, да смо ту имали личних интереса, и онда се неможе ни каштига, као увреда узети.

§. 18. *Владање самим собом.*

Али том врлином не може се нико похвалити, док не узмогне владати самим собом. Све неприлике, немири, и пренебрежење дечије немогу учитеља распалити. С тога је опасност мања, да ће криво судити. Јели дете подуже немарљиво, то је крива или метода, или дисциплина, или обоје заједно. И ту је учитељ дужан да строго и непристрасно испита ствар, тако да позна погрешке свога поступања. А ту је нужно, да позна сам себе и да влада самим собом.

§. 19. *Непристрасност.*

Једно исто расположење и владање самим собом олакшавају непристрасност у послу са децом, а то је опет врло важно средство, да се дисциплина унапреди. Али у чему се састоји та непристрасност? У томе, да свако дете у његовој праву и у његовој дужности одржимо, да гордост обуздамо, а скромност подижемо, да у испитивању свију догађајева разликујемо лице од ствари. Непристрасност води најпречим путем мети; она је знак силне и добре душе, она прибавља уважење и уверење и напређује искреност у понашању.

Разумна непристрасност суди о свима догађајевима међу децом по узроцима њиховим,

по величини и следству њиховом; и гледи да их измири. Непристрастност се олакшава, ако се потрудимо, да увек правду међу децом одржимо, да ништа неповлашћујемо оној деци, којој смо највише наклоњени, и да никада непрехитримо. Оне, које окривимо, треба пустити, да се правдају; не могу ли се оправдати, ваља их казнити.

§. 20. *Призрење. Строгост.*

У доброј дисциплини мора бити и призрења и строгости. Али свака за себе штодљива је са својим последицама. Знати владати, зове се њих у своје време употребити. Ако у своје време покажеш ученику призрења, задобићеш поверење његово. Али ако учитељ тако призрења поклања, да се види, да се не зна помоћи, то ће оно порушити сву дисциплину а њега ће исмејати и презрети. Строгост рађа страх, а то је добро средство, да се му стане на пут, да га угуши. Употреби ли се строгост у толико само, колико је нужно, онда је она слабима заштита против угњетача и онда она пружа упорнима опроштење, ако ће се поправити. Прелази ли строгост у суровост, онда се боља деца осећају повређена, а зла ће пркосу прибећи, а код обојих рађа се мржња противу учитеља. Права строгост гони све што је рђаво, а чува добро, а неумесна строгост бесни на све без разлике.

Право призрење подстиче слобода на нов рад, а неумесно подстиче још лењивца у лености, и непокорнога у непокорности. Али строгост и призрење у правој мери узето, и мудро употребљено од велике су користи.

Но главно је питање: како треба строгост с призрењем сложити, да се до добре дисциплине дође? Ваља строг бити свуда, где је нужно, где би ђуд неред проузроковати могла. Дакле у одржању школскога реда, у закраћивању свакога излишног говора, и у кажњењу свакога престапа дужности. Ту нетреба имати призрења, јер је то ред добре дисциплине. Напротив треба се задовољити, ако деца добру вољу засведоче, да нису труда жалили, па ма и не било велика успеха. Тако се исто могу и погрешке, које из непажње и прехитрености настају опростити, ако само дете призна своју погрешку, и покаже, да ће се поправити. Озбиљност и благост најудесније ће се показати, ако се учитељ увек једнако озбиљно узпонаша. Дођу ли деца пред учитеља с појединим молбама, треба их увек лепо дочекати, ако не стоји ништа на путу; ако је неумесно оно што моле, онда учитељ не сме на поновљену и јачу молбу њихову попустити „Јесте“ и „није“ мора имати свога узрока, али никаквих условља. Попустили учитељ њиховом мољакању, то ће по-

казати само своју слабост, и порушиће сам своје достојанство.

ПРИМЕТБА. Извесност разликује се од сталности у томе, што се извесност на начелима оснива, којих је вредност увек једна иста.

§. 21. *Мудро заповедање.*

Да је лакше слушати, него заповедати, то је већ стара истина. Учитељ може ни бити, а да не зна бар нешто заповедати. Учитељ мора сваку заповест као нешто нужно преставити, јер иначе би заповест као насиље изгледала и одбила би све подчињене. Ако је учитељ уверен, да је оно, што је заповедио, *нужно*, онда се мора још запитати, да ли се оно, што хоће може сад и извршити? И онда мора учитељ гледати, да оно што је могуће збиља буде, а што је не могуће, да остави на миру. Најпоследње знати заповедати састоји се у свесној вољи учитељевој, т. ј. онај који заповеда, мора са собом на чисто бити, *шта* управо хоће, *зашто* хоће, *зашто сад* хоће, и *зашто тако* хоће, а не другачије. И ту се баш налазе често несталности. И онда је школска дисциплине уназађења. Учитељ мора и са начелом и системом и правилом на чисто бити.

§. 22. *Не треба сувише говорити.*

У важној личности учитељевој припада још и леп, јасан и достојанствен говор. Да ли ко

много или мало говори, то зависи мање од воље, него ли од природне, личне способности душе. Није стало толико до множине речи, него до садржине њихове и достојанства њиховога. Исто се тако може тврдити, да није добро, кад учитељ више пред децом говори, него што би требало, а особито кад се о страним предметима говори. Јер тако ће се и деца ослободити, и о ономе говорити, што неприпада школи. Пред децом треба говорити само о школским стварима, па и онда само умерено и достојанствено.

§. 23. *Употреблење дисциплинских мера у своје време.*

Даље припада још личности учитељевој, која хоће да је уважена и нека сталност и одважност у послу своме. Она се састоји у томе, да без дуга премишљања право средство наћи може, којим ће до цељи доћи; али још више у оној племенитој независности воље, која је кадра добре мере одмах и употребити, пре него што је удеснији тренутак за то минуо, и најпосле у томе, да сваку прилику зна употребити, коју случај донесе. Онај је учитељ, кога ученици питањима забуне, и у неприлику доведу, увек им је жељено задовољство, и наслађавају се погледом на његову невештину, и он се мора за дуго с њиховим несташлуком борити. Уме ли

учитељ своје послове одсудно вршити, онда га неће никада ништа неприправна затећи, и никада се неће забунити.

§. 24. *Љубав к реду.*

Ред је пола живота и у школи, као и у другим струкама. Тај се ред састоји у економском употреблењу времена и простора, и познаје се у школи, кад сваки дан у своје време почиње, кад су сва деца (ако је могуће) присутна, кад у послу ред влада и т. д. Неволе ли учитељ ред, онда га и неможе никада у школи бити. Али на срећу то се својство може лако добити, ако само човек добре воље има.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

Унапређење добре дисциплине мудрим уредбама.

§. 25. *Међу децом мора ириви дух владати.*

Све уредбе у унутрашности школе ваља тако уредити, и такав им карактер дати, да они међу децу добар дух донесу, и тај дух непрекидно одрже. Кад дакле запитамо: како мора изгледати тај дух, ако ће дисциплину да олакша? Можемо у кратко одговорити: деца морају тако расположена бити, да радосно и весело у школу долазе, да школу сматрају као завод, који им

је за њихов будући живот од највеће важности, да учитеља држе као човека, који највеће уважење, поверење и љубав заслужује и најпоследа своје другове, као саучеснике у добрим делима признају, које ће им у део пасти.

Да се тај дух у школу уведе, нетреба учитељу никакве друге вештине, него да зна само велики задатак свога позива уважавати. Али тај дух одржати већ је много теже, јер узроци, који га оборише, ради непрестано тајно. И учитељ мора врло вешт бити да га одржи. А средства су за то све, што је у опште у овој глави о дисциплини речено.

§. 26. *Које појаве међу децом треба особитом изобразењу подврћи.*

Између свију појава онога духа, што у школи влада има два, на које непрестано мотрити и његовати ваља. Прво је, спољашње поштовање, којим деца учитеља сретају, а друго је дружење деце међу собом. За прву точку могли би из онога, што је досад о дисциплини речено, поуке извести, а што се друге тиче, ту треба гледати, да се деца што љубазније и пријатељски друже. Особито треба у њима подстицати врлине: услужност, попуштање и удружност. Треба децу чувати од најпопаснијега непријатеља младости, од себичњаштва. Разлика између мањих и већих, између имућних и сиротих,

између слабих и јаких, најлепша је прилика, да се науче узајамном потпомагању, и да том приликом однегујемо у њима осећање за ближње своје, које је основ сваке друштвене врлине.

Оставимо ли одношаје између деце случају, то се неће никада добро развити. Претрпљена увреда угушиће тежњу за развитак тога, одбијена услужност неће наћи одзива за оно ни код свесних, а мржња, завист, радовање туђему злу и друге појаве, што јавни живот трују, све ће силнији бити. А узнегујемо ли лепо сношење међу њима, онда ће мо и цељ лако постићи. И учитељ се може онда само на то ограничити да сваки судар мудро расправи и казни. У тим приликама најбоље је посрамити кривца, јер то по најјаче подстиче негодовање, које се код свесних тада рађа, и код криваца утиче оно силно и склања га побољшању.

§. 27. Посматрање душевне живости међу децом.

Да би душевно изражање у колико је нужно код деце напредовало, да би им лаким начином школска знања, у колико њиховоме добу приличи, исказали, и да би међу њима добру дисциплину одржали, нужно је, да им и дух умерено ради. Познато је, да знање, пажња и начин нису у свима школама једнаки, и налази се у једној школи више у другој мање. Узрок није код деце, него код учитеља. Ако је

учитељ путалица, ако је озбиљан и спор, то ће та својства и незнајући и деци подстаћи. А је ли му предавање механичко, то ће деца без саучешћа остати, а одтуда се непажња рађа. Је ли учитељ жив, је ли добар говорник, пази ли на свашта, то ће деца опет све примити. Обоје је крајност и обоје је од штете. Треба дакле средину узети: Говорити међу децом умерено нешкоди, само нетреба ларме бити, а то неће бити, ако учитељ с неким достојанством свој посао узврши. Мисли ли учитељ што на друго, а не на свој предмет, то ће му посао бити хладан, и деца неће имати никаква саучешћа, те неће ни оно, што су чули и видели, к срцу примити. Ако деца зажагоре, ако су немирна, онда их мора учитељ утишати тако, да и сам ућути, да све по форми ради, па и да њихово понашање тим веже. Тако се може доћи до разборитости. Учитељ нека том приликом што говори мање, и нека свакој речи важност даје. А слободно се може и погледом и знаком послужити, где може.

§. 28. *Унапређење деце слабога морала.*

За одржање добре дисциплине преко је нужно, да у свакоме разреду школе ваљаних и уредних ђака има, неуредни увек леп пример пред очима имају, по ком би се и они дотерали. Врло је нужно да неваљала деца подуже у једноме разреду остану, ма да би по успевању

у науци и могли прелазати. Тим се много добија: морал ће бити сретство, којим ће у већи разред прећи, а тако ће још више тежити за њим. И само на тај начин може се велики друштвени задатак решити т. ј. да морал са образованошћу расте, а не да је морал све слабији, што је образованост већа. И основна школа може то савршено решити, ако јој је дисциплина по назначеним правилима удешена.

§. 29. *Поређење деце.*

О томе би се могло у опште следеће казати: колико се год може, треба допустити детету да седне, где хоће, наравно да им слобода недопушта толико, да сваки дан место мењају. Јер одтуда долази, да ће онај до онога сести, с којим се најбоље живи. Тако ће се слога унапредити, а раздор избећи. Лакомислене треба растављати. А децу, која слабо пазе или која су немарљива, треба учитељ да уза се узме, јер подстичући тим увек ће успети. И искуство је засведочило, да је удружење деце од користи; видело се да деца затворена и лења дружећи се са живима, окретњима и разговорнима постају такођер така. Тако се губи крајност у понашању појединих и усавршавају се све више.

§. 30. *Различност слободе, која се може већој и мањој деци допустити.*

Човек је истина вољом слободно створење; али та слобода састоји се у почетку детињства једино у томе, да се деца по примеру других управљају, а незнају сами судити. И послушност, што треба од добре воље да је, сама се достојанством учитељевим испрво код детета рађа, а тек доцније долази из сопственога убеђења. С тога треба увек над малом децом важност одржати, па што већи буду, тим је нужније да се и на њихово убеђење утиче. Отуда правило, да малој деци морамо више заповедати, него што то већој смемо, али да малој деци и више кроз прсте можемо гледати, него што то већој смемо. С тога су погрешке мале деце често следство несмислености и неразума, а код већих је то већ злоупотребљење слободе. Па зато је у таким приликама малима доста и опомена само, а великама је нужна и каштига.

§. 31. *Побуде већем или мањем ограничењу деце.*

Школска дисциплина ограничава спољашњу слободу деце само с тога, да цело постојати може, а не као да је оно, што је забрањено, по себи недопуштено. Тих разговор или ћутање и мирно седење по васдан на своме месту једино је с тога нужно, јер би иначе они који

су мирни и који ћуте у своме раду узнемирени били. Ако је простор велик, а нема много деце, онда се може то допустити, јер је говор за изражање преко нужно. Јели простор тескобан, а деце има много, онда се мора још строжије поступити, и пазити, да деца и оно испуњавају, што им се налаже како да седе. Али што смо строжији у тима захтевањима, тим више треба, да им по неколико минута по времену одмора дамо. У време учења морају деца уредна, озбиљна бити. Али тако немогу они 2—3 сахата, издржати, јер није физична природа човекова толико снажна. С тога им треба свакога сахата 10 минута одмора дати, када и на поље изићи могу.

§. 32. *О слободи, која се може појединим пред другима дати.*

Што се тиче слободе, коју би могло једно дете више од другог уживати, ту важи као правило, да сва деца једнаке дужности имају у једноме разреду, и сви без разлике морају их испуњавати, и да испуњењем тих дужности никаку одличност неможе добити. Но који сопственим нагоном похити на верно испуњење својих дужности, тај у толико заслужује преимућства, да блажијем надзору подвргну буде. Употреби ли такав ученик ту милост на зло, треба

одмах строжије поступати, што ће довољно бити, да га у реду одржи.

§. 33. *Строжији надзор над поједином децом.*

Има случајева, где се морају нека деца и строжијем надзору подврћи. На пр. кад дете учећи читати неће да пази, онда га ваља нагонити, да сваку реч прстом показује; а да то увек ради, треба опет наредити, да онај што до њега седи, пази, и да одмах каже, како заповест преступи, а преступ сваки ваља опет казнити по увиђењу учитељеву.

§. 34. *Прегледање ученика.*

Важна је уредба, која дисциплину поглавито унапређује да се деца повремено у свима разредима прегледају, што би се њиховога понашања, чистоће њихових школских ствари, њихових хаљина и тела њихова тицало. Нађе ли се што неуредно код њих, па да би се поправили, треба их по први пут опоменути и запретити, ако деца поштују ауторитет учитељев. Даље ваља пазити имају ли све што им треба, и јесу ли на време у школи. Ствари које се изгубе или које се немогу употребити, треба накнадити. Не мари ли учитељ за то, онда ће једноме сад ове сад оне фалити. А и да се ствари чисто држе, треба пазити. Речју

учитељ треба да добро пази на потпуност и чистоћу школских књига, бележака и прописа. Па врло је важно, да се и на одећу деце пази. Како је школа јавна саборница, то треба и деца да су чисто и потпуно одевена. Што су деца сиромашнија, тим више треба учитељ да гледи, да су чистија. Нечистоћа се може најлакше уклонити, упућујући нечисте на чисте као на образац свој. А учитељ може још и немарно неговање родитељско поправити, опомињући их.

§. 35. Упоредњење добре деце с другима.

Свакога је човека дужност, да му је живот добродетелан, па с тога се само по себи разуме, да отуда никако одличије не чека. Тако и дете у школи, ако је уљудно, вредно и послушно нема никаква права за то на награду. Али је дужност учитељева, да таку децу према другима тако стави, како ће према њима светлији и напреднији изгледати, једно с тога, да им да оно место које њима приличи, а друго не би ли се и они таким примером поправили. Али се треба добро чувати, да не би и тако дете поверењем обдарили, које се само чини да је добро, јер онда ће изгледати, као да је учитељ пристрастан јер друга деца познају такога ђака често боље, него учитељ.

§. 36. Утицаји на посећивање школе.

Учитељ треба све могуће да чини, да долазеће у школу што уредније буде. Као помоћно средство нека му је у томе :

1. Нека уредно долазеће у школу у владаће рачуна.
2. Нека научи децу, да без допуштења неизостају.
3. Нека онима, што недолазе уредно у школу, одузме своје поверење.
4. Изостане ли дете без узрока више дана од школе, нека га кажњни, и баци на стражње место, скамију или разред. Ово средство канда је најкорисније у томе.

ПЕТА ГЛАВА.

Унапређење добре дисциплине удесним исправљањем дечијих мана.

§. 37. Разлика између дечијих погрешака, и моралних преступака.

Погрешке дечије, које они сваки дан у школи чине, треба добро разликовати од нравних преступака, који се тађођер код деце налазе. Неприморавају учитеља упорства, лажи и радовање на зло, да непрестано мора бдити, него

таква својства, која су у свакој природи човечијој, као: повремена расејаност мисли, необуздан језик, задирљивање својих другова и различне неучтивости мањег значаја руше обично заједно дисциплину. Али има и других ствари међу децом, које несмемо тако олако узети, а то су: лажи, крађа, грубо понашање, непослушност и јогунство.

Децу треба чувати од таквих погрешака или мудрим саветом или каштигом. Што се чувања тиче, ту треба да су у школи добре уредбе, треба строго на децу пазити и треба им увек умерена рада дати. О уредбама смо већ говорили. А што се других тачака тиче, то морамо опет приметити, да ће се деца без строга надзора слабо школскога реда држати, и они ће се толико само чувати, докле је учитељ над њима. С тога што више учитељ мотри, шта бива у школи, тим ће мање бити смутња, а деца ће тим ређе преступати своју дужност. Не треба ни мање преступе прегледати, јер из мањих се већи рађају.

Сваки преступак треба што пре казнити. Каштига треба да је осетна, и другима да је као пример. Но кад што је много лакше чувати од погрешака, него казнити за погрешке за то више треба пазити, да се деца сачувају од њих.

§. 38. *Несташлук.*

Понајвише греше деца због несташлука. Несташлук постаје: а.) безпосленом дружењем више њих. б.) Многим смешним и лабрдашњим догађајима. в.) Различним подстицањем са стране учитељеве, као: малодушним поступањем и невештином својом. г.) Уверењем, да неће бити казњен ако непризна кривицу.

Следеће мере показаше се као добре, да би се одклонили несташњи поступци:

1. Треба се постарати, да деца увек занимања имају па да не могу на друго мислити. Кад се пише не сме се говорити, деца треба да на далеко седе, а неваљала да су разтављена.

2. Треба сваки неред који се деси, у миру расправити, да не би сви знали за њ.

3. Малодушно поступање учитељево увек је главни извор толиких неприлика. То се показује и у благоме поступању с онима, с којима се слабо што може започети, и на суровом поступању са слабима, од којих зна, да му неће пркосити. А тиме се они први још подстичу у својој неучтивости, а други се осећају увређени. Поред такога учитеља није могуће ни да ред постоји у школи. С тога треба учитељ да је једнако строг или благ према свима.

4. У истраживању треба све узети у обзир

и по томе како се уверимо о истини, закључити истрагу, да не би кривац правдањем, извинењем и другим околишењем забашурио. Каштига треба кривици да одговора.

§. 39. *Раздор међу децом.*

Обично сви раздори међу децом долазе од нејединства, које је или једној, или другој, или и обема странкама урођењо. Па док су те распре у тишини, да се нечују ван њих, дотле треба ћутати, само ако не трају дуго. Но отегнели се свађе, узнемири ли и своје ближње, онда треба учитељ да изађе као судија, и да троје узме у обзир: нарушени ред школски, казнење кривца, и педагогијски утисак на коловође неслоге. У обзиру на прве обе су стране једнако криве, па и она, која се само брани, јер се нико несме сам судити. Кривца треба казнити јер је право повредио. Ту ваља и невину страну строго опоменути, да други виде, да нико није добро прошао, те да избегавају такве свађе.

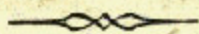
§. 40. *Грешење о истину и искреност.*

Има још једна погрешка међу децом, а та је, што се одричу учињена зла, и што изврћу истину правдајући. Учитељ треба да те лажи за највећи преступ држи, па да их тако и казни, али учитељ треба осим каштиге, да гледи да

их и поправи. А то се може, ако им учитељ на дуже своје поверење одкаже, и покаже им то, ако их непуште нигде да сведоче, а опомене их зашто. Онда ће и они увидети истину оне изреке, „ко један пут слаже томе се више не верује“, и тежи ће да се поправе. На тај начин дете ће се опаметити, а уверимо ли се о томе, онда им треба опет поверење поклонити, јер то ће дете подстићи да увек од сад тим путем корача.

§. 41. *Пренебрежење извесних дужности.*

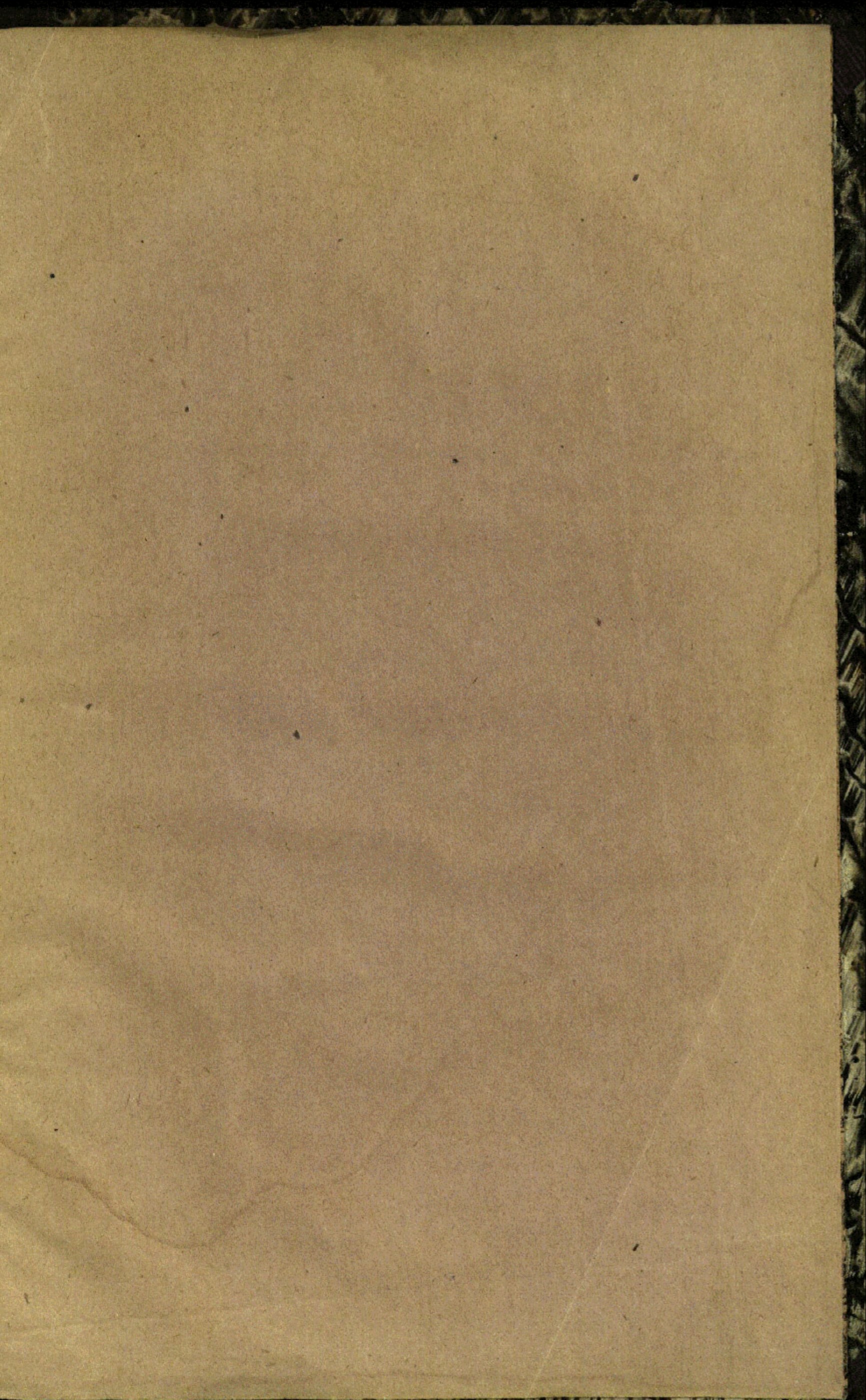
Пренебрежење дужности долази или од мало важења ствари, или што се нада, да ће га проћи како год. У првome је крива дисциплина, што пушта да деца слабо мисле о задатку. Учитељ треба дакле да се оних мера привати, што ће ученицима ствар у другој боји показати. Далање дечије треба да потпуно осећање дужности повреће. Што се другога тиче, т. ј. да се деца надају да ће их без каштиге проћи, ту је опет слабост учитељева крива, јер дете зна већ да то може бити. Ту је дакле пре свега нужно, да учитељ непропушта преступе дужности, и да их строго казни. Ученици треба да осећају, да се над њима строго мотри, јер је и најбољем детету нужно уверење, да се над њим строго, непристрастно бдије.

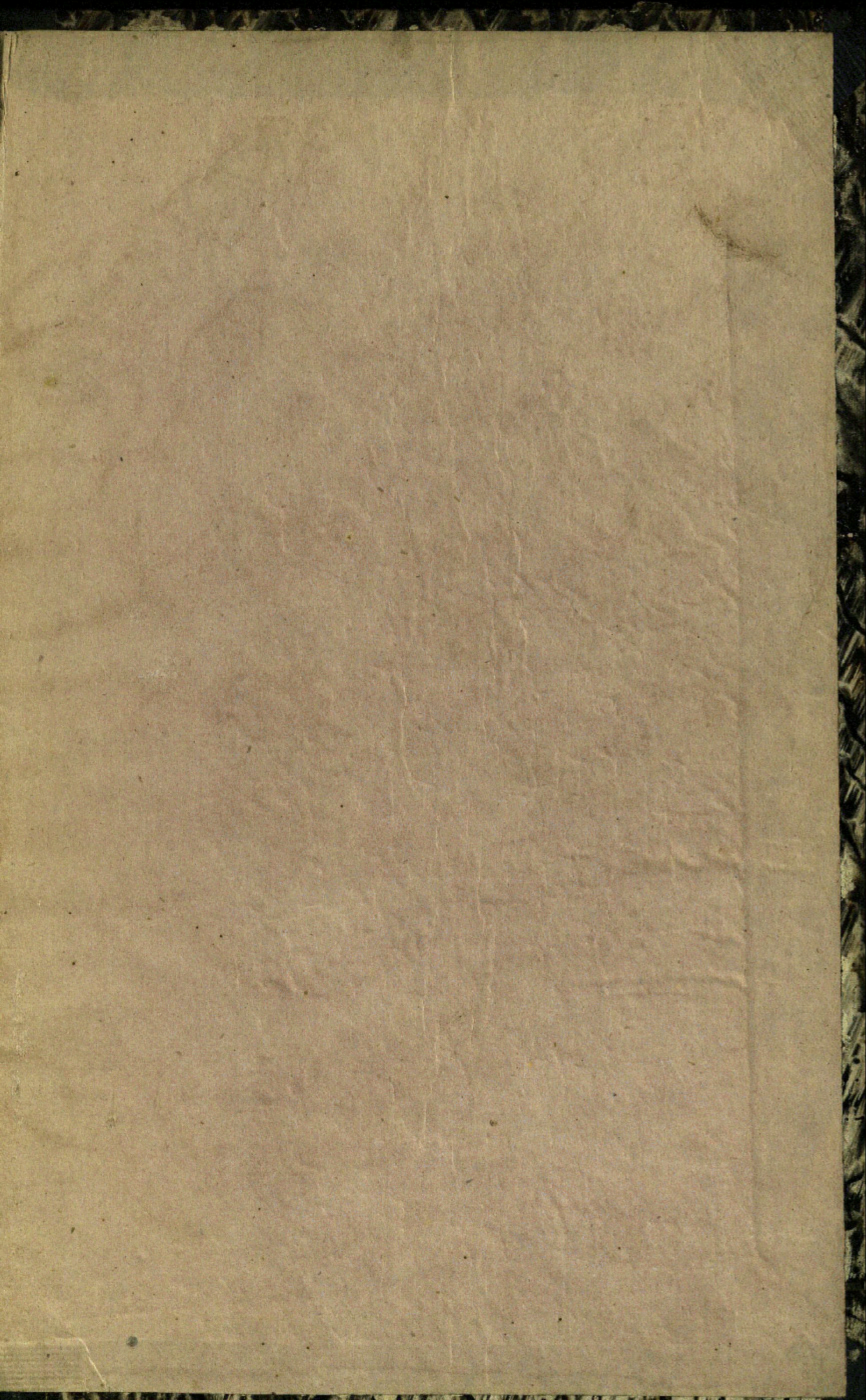

EX II. Insuper A. to G. M. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Section II. [Illegible]

[Illegible text block]

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р19СрII 380.1